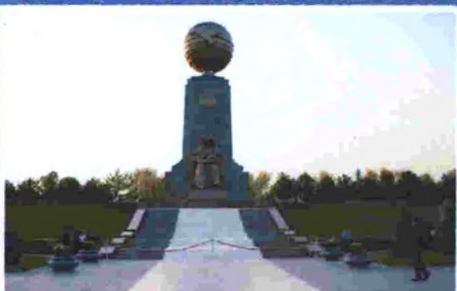

ТАРИХИЙ ХОТИРА ВА МУСТАҚИЛЛИК

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҲУЗУРИДАГИ**

**ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЭНГ ЯНГИ ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ
БЎЙИЧА МУВОФИҚЛАШТИРУВЧИ-МЕТОДИК МАРКАЗ**

ТАРИХИЙ ХОТИРА ВА МУСТАҚИЛЛИК

**ТОШКЕНТ
«Fan va texnologiya» нашриёти
2016**

УЎК: 94 (575.1)
КБК 66.3 (5Ў)
A-59

A-59 **Тарихий хотира ва мустақиллик. –Т.: «Fan va
tehnologiya», 2016, 80 бет.**

ISBN 978–9943–11–315–2

Мазкур тўшамда мустабид совет тузумининг оғир синовларини ўз бошидан кечирган ватандошларимизнинг хотиралари, озодлик, эркинлик ҳақидаги фикр-мулоҳазалари жой олган бўлиб, улар жонли мулоқот тарзида ёзиб олинган. Уни ўқир экансиз мустақилликнинг осонликча қўлга киритилмаганлигини, унинг нақадар бебаҳо ва тенгсиз бир неъмат эканлигини янада теранроқ англагандек бўласиз.

УЎК: 94 (575.1)
КБК 66.3 (5Ў)

Ижодий гуруҳ раҳбари:

Бобур Аминов – тарих фанлари номзоди

Масъул муҳаррир:

Зокиржон Саидбобоев – тарих фанлари номзоди

Тақризчилар:

**Ўктам Мавлонов – тарих фанлари доктори;
Ваҳобжон Қўчқоров – сиёсий фанлар доктори.**

***Ўзбекистоннинг энг янги тарихи масалалари бўйича
Мувофиқлаштирувчи-методик марказ илмий-методик Кенга-
шининг 2016 йил 12 августдаги 8-сонли қарори асосида нашр
этилди.***

ISBN 978–9943–11–315–2

© «Fan va tehnologiya» нашриёти, 2016.

*Ўзбекистон Республикаси мустақил-
лигининг 25 йиллигига бағишланади*

*Ҳақиқат, тарих ҳақиқати болала-
римиз учун сув ва ҳаводек зарур. Тарих
ҳақиқатини тўлалигича кейинги авлодга
етказиш ҳар бир инсоннинг келажак
олдидаги муқаддас бурчи ҳисобланади.*

*Ўша машғум кунларни кўрган киши-
лар, фахрийларимиз ҳаёт эканидан фой-
даланиб, бу борада кўпроқ маълумот
тўплаш, уларни тизимлаштириш устида
ишлайдиган олим ва мутахассислар бўлса,
мен бундай ташаббускор одамларни шу
муқаддас заминни севган ватанпарвар,
юртпарварлар деб қабул қиламан ва уларни
қўллаб-қувватлашга доим тайёрман.*

Ислом КАРИМОВ

КИРИШ

Бугунги глобаллашув шароитида баъзи бир ёшларимиз ўз тарихини яхши билмаслиги туфайли ота-боболари, аجدодлари тарихий мероси, урф-одатлари ва маданиятидан узилиб қолаётгани, охир-окибатда улар ўртасида турли кучлар таъсирига тушиб қолиш хавфи кучайиб бораётгани кузатилмоқда. Айрим носоғлом кучлар, гуруҳлар ва оқимлар тарихни маънавий ва мафкуравий курулга айлантириб, ўз манфаатлари йўлида зарарли ғояларини ёйишга уринаётганлиги ҳам сир эмас. Шу боисдан ҳам ҳозирги вақтда жаҳон манзараси мураккаб ва айнан шу контекстда ватанпарварлик туйғусини шакллантириш, умуминсоний ва миллий кадриятларни сақлаб қолиш, буюк аجدодларимиз қолдирган бой меросни асл ҳолида англаб етиш, турли мазҳаблар, оқимлар ва йўналишлар таъсирига берилмаслик орқали «урушсиз дунё» ва осойишта ҳаётга эришиш тинчликсевар кучлар, халқлар, миллатлар ва элатларнинг бош мақсадига айланган.

Ушбу ўринда барқарор жамият ҳамда тинч ва фаровон ҳаётнинг пойдеворини яратиш ҳамда мустақамлаш жараёнида тарих ва тарихий хотирадан сабоқ олиш муҳим аҳамият касб этаётганлигига алоҳида урғу бериб ўтмоқ зарур. Бу ўз навбатида ўтмишимизни янада чуқурроқ ўрганишга, тарихга бўлган муносабатимизни ва қарашларимизни бойитишга, мозийга ҳақиқат ва адолат кўзи билан қарашга хизмат қилиши шубҳасиздир. Ўтмиш хотиралари эса тарихнинг тирик гувоҳи бўлган халқ тилидан, халқ вакилларининг сўзларидан, уларнинг ёдида, қалбида муҳрланиб қолган тасаввурларидан оқ қоғозга тушириш орқали юзага келади. Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек, «Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихининг таг-томиригача назар ташлаймиз». Зеро, тарихий хотиралар ҳар бир даврнинг кўзгуси бўлиб ҳисобланади. Уларни авайлаб-асраш ҳамда кейинги авлодларга етказиб бериш ниҳоятда муҳим ва зарурдир. Маълумки, ҳар бир тарихий даврнинг ўз қахрамонлари, жонкуяр ва фидойи намоёндалари бўлади. Уларни ўз замонаси тарихини яратувчилари деб атасак муболага бўлмайди.

Машаққатли ўтмишнинг кечмишларини, оғир ва мураккаб тарихий жараёнларни бошидан кечирган ана шундай инсонларни излаб топиш ва уларнинг хотираларини ёзиб олиш, йиғиш, тўплаш ҳамда улардан манба сифатида фойдаланиш орқали тарихнинг қоронғу, яъни бизга номаълум саҳифаларини ёш авлодга тухфа этиш ўта муҳим ва савобли. Машаққатга, таҳдиду – таъқибларга қарамай, Ватан озодлиги, эл-юрт манфаати йўлида курашиб, бугунги дорилмон кунларгача етиб келган бундай инсонларнинг борлиги дилимизга далда беради. Улар билан қилинган мулоқотлар орқали мустақиллик учун кураш қандай шароитларда кечгани, халқимиз истиқлолгача қандай изтиробли, оғир кунларни бошдан кечирганини билиб оламиз.

Ҳа, болалиги, ёшлиги ва умрининг маълум бир палласи мустабид тузум даврида кечган ва не-не оғир кунларнинг гувоҳи бўлган, бугунги кунда эса азалий орзу-умидлари рўёбга чиқиб, озод ва обод мамлакатда умргузаронлик қилаётган, яъни кексалик гаштини сураётган бундай инсонлар билан ўтказилган суҳбатлар, мулоқотлар ниҳоятда қизиқарли ва мароқли. Шубҳасиз, бундай инсонлар ўз бошларидан кечирган ва кўз

олдиларида намоён бўлган воқеа ва ҳодисаларни гапириб **беришганда** бугунги дориломон кунлар билан ўзлари яшаб ўтган **ўша машъум, оғир, азоб-уқубатга** тўла ҳаётларини қиёслашади. **Муқоясалардан** тарозининг палласи қайси тарафга босишини **кўриш** қийин эмас. Уларни тинглар эканмиз, машаққатли ўтмиш билан бирга мустақиллик йилларида юртимизда, ҳаётимиз ва онгу шууримизда юз берган ижобий ўзгаришлар, ҳар қадамда қад ростлаётган иншоотлар, обод турмуш манзаралари кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Буларнинг барчаси мустақилликнинг кадр-қимматини янада **теранроқ** англаб етишимизда муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Қолаверса, бизни хушёрликка чақиради ва ватанпарварликка даъват этади, калбимизда она Ватанга меҳр-муҳаббат, бугунги дориломон кунларга шукроналик туйғуларини жўш урдиради. Шу боисдан ҳам давлатимиз раҳбари Ислоҳ Каримов ўз чиқишларида бу борада тўхталар экан, ўтмиш хотираларига алоҳида эътибор бериш зарурлигини, ўша давр кишилари, фахрийлари ҳаёт эканидан фойдаланиб, улардан қимматли маълумотларни йиғиш ва ёзиб олиш лозимлиги ҳақида таъкидлаб ўтган:

«Вакт ўтиши билан узоқ ва яқин тарихда рўй берган кўпгина воқеа ва ҳодисалар унутилиши, инсон ёдидан кўтарилиши мумкин. Лекин одамнинг ўзи бевосита иштирокчи бўлган, унинг қалби ва хаёлига чуқур ўрнашиб қолган шундай кунлар ҳам бўладики, улар ҳеч қачон хотирадан ўчмайди». Ҳа, «Тарихни халқ яратади» деб бежизга айтилмаган.

Шундай қилиб, мазкур тўплам яқин тарихимиз, яъни халқимиз тақдирида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган — **МУСТАҚИЛЛИК**ка эришиш арафасидаги тарихий жараёнларда бевосита иштирок этган кекса авлод вакиллари билан олиб борилган мулоқотлар натижаси ўлароқ яратилган бўлиб, унда уларнинг гувоҳи бўлган ва ханузгача хотираларида сақланиб қолган воқеа ва ҳодисалар ҳақида ҳикоя қилинади. Тўплам қимматли маълумотлар ва ҳаққоний далилларга бойлиги билан бошқа ишлардан ажралиб туради.

Ижодий гуруҳ

Мустақиллик қадри

Фарида Умар қизи Усмонова – 1921 йили Қўқон шаҳрида туғилган. II жаҳон уруши йилларида Тошкент вилоятидаги жамоа хўжаликларидан бирида бухгалтер, 1950 йилларда «Қизил Ўзбекистон» газетасида мусахҳих лавозимларида ишлаган. 1954 йилдан янги ташкил қилинган «Тошкент ҳақиқати» газетасида катта мусахҳих сифатида фаолиятини давом эттиради. Ушбу газетада адабий ходим, бўлим мудир ва 1965 – 1981 йиллар давомида муҳаррир ўринбосари вазифаларида меҳнат қилган. Мустақиллик йилларида унинг бир неча асарлари чоп қилинди.

– Сиз 30-йилларнинг жабру жафоларини, очарчилик, қаҳатчилик даврларини кўргансиз. Болалик хотирангизда ўша мудҳиш дамларга тааллуқли нималар сақланиб қолган?

– Ёшлиқда кўрган-кечирганларингиз бамисоли тошга ўйилган нақшдек одамнинг хотирасида сақланиб қолар экан.

Ўша йиллари замон нотинч, юртда очарчилик балоси ҳукм сурарди. Аҳолининг турмуш даражаси пасайиб, турли хил юқумли касалликлар авж олганди. Бу ўзгаришларнинг барчаси Россиядан бошланганди. Ўша йиллари «кулоқ» қилиш бўйича берилган кўрсатма барча республикаларга тарқалганди.

Мен ўшанда Қўқон шаҳридаги мактабнинг 2-синфида ўқир эдим. Мактабимиз Абдураззоқбойнинг боғида жойлашганди. Агар «Мактабнинг қаерда?» – деб сўрашса «Абдураззоқбойнинг боғида», – деб жавоб берардим. Айтишларича, Абдураззоқбой «кулоқ» қилиниб, сургунга юборилган экан. Унинг боғи тортиб олиниб, мактаб қилинганди. Хоналари катта-катта эди.

Ўша пайтлари қанчадан-қанча одамлар «кулок» қилиниб, бутун мол-мулки тортиб олинганди. Менинг дадамни ҳам «кулок» деб қамаб қўйишганди. Кейинчалик камокдан чиқиб бағримизга қайтиб келганлар.

– **Уй-жойларингиз катта бўлганми?**

– Унчалик эмас. Ҳозир ўша жой кутубхонага айлан-тирилган. Яйловларда қўй-кўзиларимиз бор эди. Уларни қирғизлар боқишарди. «Сизлар одам ишлатиб, эксплуатация қиласизлар!» – деган айблов билан дадамни «кулок» қилишганди.

«Кулок» қилинганлар аслини олганда даврнинг энг зукко, меҳнатқаш ва тадбиркор одамлари бўлган. Абду-раззоқбой ва унга ўхшаган бойлар ҳаттоки Сибирга юборилганда ҳам тадбиркорлик қилиб яна бойлик орттиришганини ўз қулоғим билан эшитганман. Ишни кўзини билган тадбиркор одамлар-да!

Бобомни Эминжон бой дейишарди. Айтишларича, бобом Намангандан Тўқмоққа борганида қўлларида бори-ўғи икки танга пуллари бўлган экан, холос. Ўша пул билан бойиб кетган эканлар. Хитойга бориб савдогарчилик қилиб, қирғизларга қўйлар олиб бериб боқтирганлар, бир неча заводлар қурганлар. «Кулок» даврида бобом ҳаёт эмас эдилар.

Ўша вақтда «кулок» қилиш жараёни ҳақида ҳар хил фикрлар бор эди. Янги иқтисодий сиёсатга баъзи бировлар қарши чиқишганди. Шунда ҳар хил келишмовчиликлар пайдо бўлди. Троцкий, Зиновьев кабилар «Биз мамлакатни бойитиб турган бойларнинг мол-мулкини мусодара қилиб, ўзларини Сибирга жўнатсак, давлат камбағал бўлиб қолади, одамлар қашшоқлашиб қолади». Уларга «Сен халқ душмани экансан, биз ўша бойларнинг мол-мулкини камбағалларга олиб бермоқчимиз-ку! Нимага халқни фойдасига қарши чиқяпсан?» – деб жавоб қайтаришди. Шу тариқа булар халқ душмани бўлиб кетди. Кимни олиб кетишса уларга

«зиновьевчисиз, троцкийчисиз», – дейишарди. Ўзи эса уларнинг кимлигини ҳам билмасди.

Россияда ҳукумат помещчиклардан бор ғалласи ва барча бойликларини тортиб олиб, ҳаммасини мужикларга беришарди. Меҳнатсеварлик бегона бўлган мужиклар кайфу сафо қилиб, ҳамма нарсани совуриб юборарди. Оқибатда экишга уруғ қолмади. 1932 йил қаҳатчилик бошланди. Дон йўқ, нон йўқ. Россиядан одамлар «Тошкент – нон шаҳри», дея Ўзбекистонга оқиб кела бошлади. Айниқса Самарадан кўпчилик келди.

«Самарская» деган гапни эшитганмисиз? Ҳа, ўша пайтлари Самарадан Тошкентга оч-наҳор болалар поездга осилиб келгани рост. Улар туфайли кўчада нонвой хотинлар бемалол юра олмай қолганди. Улар бошида саватда нон олиб кетаётган пайтда самарскийлар бориб сават билан нонни олиб қочарди. Бечора аёл уларнинг кетидан югурганича қолаверарди. Баъзан эса етиб оларди. «Самарская нонни еб кўйди», деб хуноб бўларди. Кейинчалик болалар бирор ноҳўя иш қилса одамлар уларни «самарская» деган ибора билан урушиш одати ана шундан келиб чиққан. Бундай ноҳуш ҳоллар албатта ночорликдан, очликдан содир бўлганди.

Мен қаҳатчилик, очарчилик силласини қуритган, бунинг устига турли юкумли касалликлар билан олишиб, тамоми жони қақшаб ётган одамларни кўрганымда бутун вужудим аламдан титраб кетарди. Ўшанда биз Қўқонда ховлимиздан бозорга, дадамнинг олдига борардик. Кўчакуйларда очликдан шишиб кетган одамлар қўлини очиб нон сўраб ётарди. Дадамни олдидан қайтаётганимизда, уларнинг аксарияти ўлиб қолганини ўз кўзим билан кўрганман.

Катта-ю кичик бирдек умидсизлик ботқоғига ботган эди. Қишнинг аёзли кунларида қариялар «Худойим, баҳорга етказгин. Ердан тезроқ ўт-ўлан чиқсин», – деб илтижо қилишарди. Ниҳоят, 1933 йилнинг феввали кириб келди.

Ўт-ўланлар ердан бош кўтара бошлади, атрофда откулок, жағ-жағ... Ҳамма этак олиб далага югурарди.

Биз ҳам ўтларни рўмолга тугиб уйга олиб келардик. Аямиз уни тозалаб, майдалаб қозонда қовуриб берардилар. Агар бир сиқим ун топилса, жиндаккина хамир қориб, уни юпка ёярдик-да, ичига ҳалиги ўтни солиб сомса қилардик. Шундай қилиб, баҳор келиб, оғзимиз дала-даштдаги ўт-ўланга теккан кезлари аҳволимиз бироз яхшиланарди.

1934 – 1935 йиллар ҳам қийинчилик билан ўтди. Озиқ-овқат ҳам, кийим-кечак ҳам танқис бўлиб қолганди. 1936 йилга келиб оз бўлса-да аҳволимиз яхшилангандай бўлди. Кўп ўтмай қатағон йиллари бошланиб, яна кўп нохушликлар юз бера бошлади. Бу даврда мен Самарқанд аграр колхоз университетининг бухгалтерия факультетида ўқир эдим. Ўша университетдан сал нарида ўзбек отлик дивизияси бор эди.

Менинг опам Орзубоев Аҳмад деган командир-лейтенантга турмушга чиққанларидан сўнг уйларига мени ҳам олиб кетдилар. Университет билан ҳарбий лагерь ораси яқин эди. Мен икки йил опамникида яшаб бухгалтерликка ўқидим. Ўша йиллари ўзбек дивизиясидаги салоҳиятли генераллар, ажойиб командирларни билардим. Улар от билан сайрга чиққанда ёхуд машқ қилганида ҳавас билан томоша қилардим. Одамлар орасида бугун «буни олиб кетишди», эртасига «уни олиб кетишди», – деган ваҳимали гаплар тарқала бошлади. Бизнинг уйдагилар ҳам ташвишга тушиб қолишди.

Бир куни мен ўқишдан уйга келдим. Поччам ҳам ишдан келдилар. Овқатдан сўнг поччам опамга қараб: «Ғули, Фаридани олиб бир ёзлик кинотеатрга бориб келайлик, юринглар», – деб қолдилар. Бу гап бизга хуш ёққанди. Учаламиз чиқиб кетдик. Бориб кинотеатрда ўтирдик. Эндигина кино бошланган пайтда иккита солдат олдимизга келди. Поччамни елкасига солдатлар қўлини қўйиши билан улар туриб кетдилар. Опам ҳам ўрнидан турди. Поччам

менга қараб «Фарида, сен кейинроқ борарсан, биз уйга кетяпмиз», – дедилар. Ҳалигилар ҳам кетди. Мен кинода ўтира олмадим. «Нимага бунака бўлди?» – деган хавотир билан уйга келдим.

Казармага ўхшаган ҳарбийларни уйида яшардик. Умумий коридорга кириб, тақиллатсам эшик берк. Ичидан бекитиб қўйилганди. Ўрис қўшнилариимиз – ёш эр-хотин менга аста пичирлаб: «Бизникига кириб тулинг», – дейишди. Улар кимлар ва нима мақсадда келганини аллақачон сезишганди. Чунки, ташқарида қора машина турган эди.

Мен уларникига кирмадим, йўлакда йиғлаб ўтиравердим. Кечаси соат 3 ларда ниҳоят эшик очилди. Ҳалигилар чикди. Поччамни қўли боғлик. «Вой, ака!» – деб юбордим. Айтгандай поччамни мен ака деб чақирардим. «Ака нима бўлди?» – десам «Фарида, опангдан хабар ол, мен тезда қайтаман. Бу бир тушунмовчилик шекилли», – дедилар. Орқаларидан «дод» деб чиқсам, поччамни қора машинага ўтқазиб олиб кетиб бўлишганди. Қайтиб уйга кирсам опам бир аҳволда ўтирибдилар, уй титилиб кетганди. Ҳаттоки, ёстикларгача йиртиб парларини сочиб ташлашганди. Лекин бу газандалар нимани қидиришганини билмасдим.

Ўшанда мен – университетда профкомни аъзоси сифатида секретарлик қилиб, билетларини ёзиб берардим. Аксига олиб, папкада иккита ёзилмай қолган профсоюз билети турган экан. Мен нодоннинг кимгадир ёзиб беришим керак бўлган ўша билетни «Бу сизларни ташкилотларингни кижжаси», – деб рўқач қилишибди. Опам менга айтдиларки, «Фарида нима қилардинг шу кижжаларни папкангга солиб юриб? Акангни шунга айблади». Мен ўшанда опамнинг гапларини эшитганимдан сўнг, уларга қандай жавоб қайтаришни билмасдан довдираб қолгандим. Поччамнинг қамалишида ўзимни гуноҳкор деб билдим. Уларга жуда ачиндим.

– У бир бахона эди.

– Ҳа, бу бир бахона эди. Шу билан эртасига домком келди-да «Сен халқ душманининг хотинисан, сен эса халқ душманининг синглиси. Уйни бўшатишлар», – деб туриб олди. «Опам ҳомиладор, қаерга олиб бораман?» – дея зор қақшаганимга карамай «Ҳеч нарсани билмаймиз, 24 соат ичида уйни бўшатишлар», – деди-да, эшикни шарақлатиб ёпиб, чиқиб кетди.

Университетга келиб, раҳбариятга: «Менга ётоқ беринглар, опамни олиб келишим керак», – дедим. Лекин улар бунга рози бўлишмади. Замон ёмон эди-да! Улар ҳам ўзидан кўрқарди.

Мени университетда «кулоқни қизи, халқ душманининг синглиси» сифатида таъқиб қила бошлашди. Ҳамма мендан ўзини олиб қочадиган бўлиб қолди. Қўқонга хабар қилдим. Дадам келиб опамни олиб кетдилар. Ўқишимга олти ой қолганди. Ётоқхонада яшай бошладим.

Университетда қолишни ўзи бўлмади. Мажлисларда «Халқ душманининг синглисига комсомолда ўрин йўқ, комсомолдан ўчирилсин», – деб айтишарди. Охири ўчиришди, ҳам.

Мен бу ноҳақ тухматлардан, ҳақсизликдан эсанкираб қолгандим. Турли-туман саволлар гирдобида қийналар, нима қилишни, қандай йўл тутишни билмасдим. Яхши ҳамки профсоюзнинг раиси раҳмдил инсон экан. Унга кижка ҳақида айтиб берганимда «Хафа бўлманг, қизим университетдан ҳеч ким сизни ҳайдай олмайди. Битириб оласиз», – деб кўнглимни кўтарди. Шу гап мадад бўлди. Ниҳоят, давлат имтиҳонларини яхши баҳоларга топшириб, университетни битиришга муваффақ бўлдим.

Поччамдан эса ҳеч қанақа хабар ола олмадик. Қамоқхонага яқинларини сўраб борганларгача «Нима иш қиласан?» – деб қамаб кўядиган бўлишди. Опам бир-икки бордилар. Кейин мен ҳам бордим. Қамоқхона ёнида бизга ўхшаганлар кўп. Назоратчи «Яқин йўлама!» – дейди. Ҳамма

кўрқади. «Халқ душмани» деган бало ҳамма ёқда вабодек изғиб юарди. «Халқ душмани» тамғаси босилган оила аъзоларидан ҳамма кўрқарди, яқин йўлагиси келмасди. Кунига ёмон хабар эшитамиз: «фалончини олиб кетибди», «пистончини олиб кетибди».

Газета саҳифаларида бир томондан халқ душмани ҳақидаги айбловлар, камаш, хибсга олиш, иккинчи томондан сайлов жараёни хусусида сўз борарди. Ўқув даргоҳларида дарсларнинг ўрнига 4 бет газета ўқиларди, холос. Бу ёқда «ура-ура», у ёғида «қама-қама». Бу аянчли ҳолат 1939 йилгача давом этди. Абдулла Қодирийнинг китобларини ўқишга рухсат йўқ, ман қилинганди. Кимки уларни ўқиса «халқ душмани»ни ёнини олгандай бўлади...

Лагерда не-не командирларни билардим. Кўпи ноҳақ қамалиб кетди. Хотини, бутун оиласи азобда қолди. Интернатлар, болалар уйларининг сони ортиб борарди. Уларга «халқ душмани»нинг, «қулоқ» қилинганларнинг фарзандлари борарди. Баъзи ҳолларда эр-хотинлар бараварига қамаларди. Уларнинг етим қолган болаларини интернат ёки болалар уйига тиқишарди.

1940 йили вазият сал юмшагандек бўлди. Кўп ўтмай бирданига уруш бошланди. 1941 йилнинг 22 юни унутилмас, оғир кун бўлди. Ўша вақтларда кўчада радио карнайлар бўлар эди. Левитан салмоқли овозда «Совинформбюро»дан гапира бошлади: «немис самолётлари бостириб кирди, фалон-фалон жойларни бомбардимон қилди».

Эртасига 18 ёшдан 40 ёшгача бўлган барча эркакларни ҳарбийга сафарбар қилиш тўғрисида буйруқ чиқди. Бир хонадонда учта эркакми ёхуд тўрттами уларнинг бариси урушга чақириларди. Кўчаларда йигитлар саф-саф бўлиб, ҳарбий комиссириятга кетишарди. Умри бино бўлиб қўлига қурол олмаган йигитлар дабдурустдан уруш оловига кетарди. Оналар, хотинлар ғам-ғуссага ботган, болалар қон-қакшаб йиғлаган. Мана уруш қандай бошланди.

Ҳа, уруш даври – оғир ва мусибатли давр бўлди. 1943 йилгача «фалон шаҳар босиб олинди, душман фалон ерга етиб келди» деган хабарларни эшитиб турамиз. Ва ниҳоят 1943 йилдан бизникилар томонидан душман тарафга зарба берила бошланди.

Урушга бошқа республикалар каторида Ўзбекистон ҳам кўп ёрдам қўлини чўзди. Ғалла берди, мард ва жасур ўғлонларини юборди, озиқ-овқат, қурол-аслаҳа жўнатди. Россиядаги қурол-аслаҳа ишлаб чиқарадиган Чкалов заводи Тошкентга кўчиб келди. Бу ерда 1943 йили самолётни бомбардимон қиладиган «Катюша» чиқарила бошланди. Бу немисларнинг чекинишига ёрдам бера бошлади.

Санкт-Петербург (Ленинград) шаҳри қамалда эди. Шунда болалар, кампирлар, ногиронларнинг ҳаммаси бир эшелонга солиниб қайси республикага жўнатиш масаласи кўтарилган пайтда уларни қабул қилишни бошқа республикалар рад этади. Ўзбекистон халқи эса уларни бағрига олишга тайёр эканини айтди. Шундай қилиб Тошкент вокзалига катта эшелон кириб келди.

Мен ҳам колхоздан вокзалга одамларни олиб келиш учун бордим. Тошкент вокзали тўла одам. Қамалдан келганларнинг ранги бир аҳволда, болалар, кекса кампир ва чоллар оч, бошлари битлаб кетганди. Умуман, уларнинг барчаси уруш қолдирган асоратлар туфайли ҳам руҳан, ҳам жисман азоб чекканлиги шундоққина кўриниб турарди. Бизни ўзбек аёллари «буни мен олиб кетаман», «уни мен олиб кетаман», – деб уларни қўлидан етаклаб олиб кетди. Детдомлардан ҳам махсус вакиллар келиб, етимларни олиб кетишарди.

Колхоз вакиллари билан бирга битта кампир, иккита етим қиз, яна битта каттарок қизни олиб келиб бир кампирнинг уйига жойлаштирдик. Шундай қилиб, Россиядан келганлар колхозлардан, хонадонлардан паноҳ топди.

Мен уруш йиллари Тошкент туманидаги колхозда бухгалтер бўлиб ишладим, опамга ёрдам бердим. Шу ерда турмушга чиқдим. Адабиётга бўлган мухаббат мени таҳририятга етаклаб келди, 1941 йили ташлаб кетган педагогика университетини тил ва адабиёт таълими бўйича қайтадан ўқий бошладим. Ниҳоят, 1956 йили ўқишни битиришга муваффақ бўлдим.

1950 йилда мен мамлакатнинг бош газетаси – «Қизил Ўзбекистон»га энди ишга кирган пайтим эди. Ўша вақтлар ҳам ниҳоятда оғир йиллар бўлди. Одамлар орасида шивир-шивир бўларди: «Шухратни қамаб қўйибди», «Мирзакалон Исмоилийни олиб кетишибди», деган гаплар кулоғимизга чалиниб турарди. Лекин, унинг сабабини ҳеч ким очик-ойдин айта олмасди. Буларнинг ҳаммаси ўша пайтлари сир тутилди. Шундай қилиб, Мақсуд Шайхзода, Мирзакалон Исмоилий, Шухрат, Шукрулло, Саид Аҳмад каби халқимизнинг забардаст адиблари ҳеч қандай асосларсиз қамокка олинди.

Саид Аҳмадни қаердан билдик, денг? Хотини Саидахон босмахонага курьер бўлиб ишга келиб, хат таший бошлаганди. Кейин билсак, Саидахонимни «халқ душманини хотинисан», – деб Ёзувчилар уюшмасидан, ишхонасидан ҳайдашган экан.

Ҳамма ҳайрон. Ҳеч ким бунга тагига етолмайди. Барча бирдек ғам-ташвиш ботқоғига ботган. Таҳририятда ниҳоятда оғир вазият ҳукм сурарди. Одамларга ўйин-кулги, байрам татимасди. Кимларнингдир оила аъзоси, таниши, ҳеч бўлмаса, узоқ қариндоши ноҳақ олиб кетилган, бошқалар ҳадиксираб юрарди...

1953 йили Сталин ўлимидан сўнг қамалганларнинг барчаси окланди. Ана ундан кейин ҳамма эркин нафас ола бошлади. Озиқ-овқат, уй-жой таъмин бўла бошлади. Лекин, эркинлик бормиди? Ўша вақтларда матбуотда ҳам цензура ҳукм сурарди. Газетанинг ҳар бир саҳифаси текширувдан ўтказилар, бирон жойида ноўринроқ сўз бўлса ўтмасди.

Шунинг учун ҳар бир мақолани эҳтиёткорлик билан ёзишга уринардик. Қанчадан-қанча мақолаларимиз қайтариб бериларди. Бунақа воқеалар кўп бўлган.

Ўша пайтлари кўп очерклар ёзгандим. Ёзганларимдан кейин қаҳрамон бўлганлар ҳам кўп бўлди. Аммо, бадиий асаримни ўша йиллари чиқара олмадим. «Дил фарёди» романим 2001 йилда чоп қилинди. Чунки, унинг мавзуси яқин ўтмишимиз тарихига дахлдор эди. Унда мана шу ноҳақликларнинг барчаси акс эттирилган бўлиб, уни ҳеч вақт цензура ўтказмас эди-да!

– **Аслида роман қачон ёзилган эди?**

– Таҳририятда ишлаб юрганимда уни бошлаган эдим.

– **Тахминан нечанчи йиллар эди?**

– 1965 йили муҳаррир ўринбосари вазифасида ишлай бошлаганимдан сўнг ёзишга имконият пайдо бўлганди. Ўшанда парча-парча қилиб ёзиб, уларни сақлаб юрардим. Уни ўша пайтларда чиқара олмадик-да!

Мамлакатимизда мустақиллик эълон қилиниб, барча соҳалар каби матбуот эркинлигига эга бўлганимиздан кейингина мен китобимни ёзиб тугаллашга муваффақ бўлдим. Бунда очарчилик ва қаҳатчилик йиллари ҳам, катағонлар ҳам, уруш даври ҳам акс эттирилган.

– **Ўзбекистон ўз мустақиллигини эълон қилинган пайтда кўнглингиздан қандай ўйлар ўтди?**

– Энг аввало «Ниҳоят эркинликка эришибмиз-да! Ниҳоят эркин ёза олар эканмиз! Ниҳоят ўзимизни овозимиз бўлар экан-да! Ниҳоят фарзандларимиз ҳам эркин, мустақил яшар экан!» – деган ўйлар дилимдан ўтди. Авваллари ўзбек талабалари бирон бир мутахассисликни битириб ишга борганларида, уларга тўла баҳо берилмаган, ҳаттоки улар муносиб иш билан ҳам таъминламаган. Бундай ҳодисалар кўп бўлган. Буни биров билиб, биров билмаган.

Энди ҳар бир соҳанинг ҳақиқий эгаси ишламоқда. Уни биров туртиб чиқариб қўймайди. Шу соҳага қобиляти борми, билими, малакаси етарлими, ўзи ишлаши керак. Ҳа,

ҳозир қобилиятли кадрларнинг кадрига етадиганлар бор. Мана шу хаёллар мени камраб олганди ўшанда.

Қаранг, халқимиз узок йиллар давомида, собиқ тузумнинг инсон эркини ҳам, руҳини ҳам маҳв этувчи қора исканжаси остида сиқиниб, эркин нафас ололмай яшаб келди.

Таҳририятда ишлаб юрганимда мажлисда битта рус қатнашса мажлис ҳам рус тилида бўларди. Бу халқ – қолок халқ, саводи йўқ, дейишарди. Одамга алам қилади. Агар шундай бўлса, бутун дунё Ибн Сино, Берунийдек алломаларни кадрлармиди?

Ҳозир ундай эмас. Энди она тилимизда эркин гаплашиб, ўз фикримизни бемалол баён эта оламиз. Шунинг ўзи эркинлик эмасми?

Ҳа, биз юксак тарихий кунларни бошимиздан кечиряпмиз. Бу ёруғ кунлар тарих зарварақларига олтин ҳарфлар билан битилиши аён.

«Кулганлар бошка, йиғлаган менман» номли пьесамда «кулок», қатагон қилинганларнинг фарзандлари тарбияланаётган интернат ҳаёти ҳақида ёзилган. Бир сўз билан айтганда, ушбу асарда айни болалигида қаҳатчиликнинг жабру жафоларини бошидан кечирган, етимликда катта бўлган ва эркинликни орзу қилган инсонлар ҳаёти акс эттирилган.

Ҳайриятки бугун ҳаммаси ортда қолган. Азалий орзу-умидларимиз рўёбга чикди. Шундай экан барчамиз **МУСТАҚИЛЛИК ҚАДРИ**га етишимиз, уни авайлаб-асрашимиз ва завол етказмасдан келгуси авлодларга мерос қолдиришимиз зарур.

Козимхон Сагдуллаев тайёрлади.

Тошкентлик Маргарита

Маргарита Георгиевна Меркулова – 1926 йилда Санкт-Петербург (Ленинград) шаҳрида туғилган. 1941 йилда отаси раҳбарлик қиладиган ҳарбий завод таркибида Тошкент шаҳрига эвакуация қилинган. Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси. Урушдан кейин бир оз муддат Тошкент шаҳар Ички ишлар бошқармасида вояга етмаганлар билан ишлаш комиссиясида фаолият юритган. Сўнгра халқ таълими тизимида узоқ йиллар педагог сифатида ишлаган. Шунингдек, фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари ва «Нуроний» жамғармасида ҳам фаолият кўрсатган. Айни пайтда Юнусобод туманидаги «Янгиобод» маҳалласи фахрийлар кенгаши раиси.

– Сиз Иккинчи жаҳон урушини кўрган, бевосита унда қатнашган авлод вакилисиз. Шубҳасиз, бу уруш бошқалар қатори Сизнинг ҳаётингизни ҳам остин-устун қилиб юборган. Шундай эмасми?

– Нимасини айтасиз! 1941 йилнинг 11 августида отам раҳбарлигидаги ҳарбий завод таркибида Тошкент шаҳридаги Қишлоқ хўжалиги машина заводи майдонига келиб тушдик. Ўша вақтда заводни томи, девори йўқ эди. Шунга қарамай фронт учун қурол-яроғ ишлаб чиқарилиши йўлга қўйилиб, завод шошилинич ишга тушиб кетганди.

Уруш йиллари Тошкентга турли ҳудудлардан нафақат ҳарбий саноат, балки, илмий ва маданий жамоатчилик ҳам кўчирилди. Биргина Россиядан 1 миллиондан ортиқ кишилар келди, уларнинг 200 минги болалардан иборат эди. Биз ҳам вокзалга чиқиб, болаларни кутиб олардик. Уларни ювиб тарардик.

Бутун синфимиз, 16 та ўғил бола ва 12 та қиз ихтиёрий равишда урушга отландик. Ҳарбий тайёргарлик Туркманистоннинг Чоржўй шаҳрида бўлди. 1943 йилнинг февралдан топограф-радиотелеграфчи (радист) бўлиб жанг майдонига

925605

кирдим. Жанговар йўлим Курск ёйидан то Берлингача бўлди. Берлин қамалида ҳам қатнашдим.

– **Маргарита Георгиевна, синфдошларингиздан қанчаси урушдан қайтди?**

– Саккизтаси. Аммо, уларнинг аксарияти саломатлигини йўқотган, ногирон ҳолатга келиб қолган эди. Ўзимдан қиёс. Контузиянинг оғир кўринишини бошдан кечирдим. Кўриш, эшитиш, нутқ борасида муаммолардан азоб чека бошладим. Устига-устак оёғим ҳам яраланган эди...

Ҳа, уруш аёл ёки эркак деб қараб ўтирмас экан. Биз аёллар эркаклардан қолишмасдан, шинел ва кирза этикларда жанг қилдик. Аёллар орасида нафақат алоқачилар, шифокорлар, ҳамширалар, учувчилар, балки пулемётчилар, снайперлар ҳам бор эди. Қанчадан-қанча аёллар урушда ҳалок бўлишди. Курск ёйида 8 та жангчи алоқачилардан ажралдик. Ҳанузгача ёдимда улар: Костя Кузнецов, Саша исмли икки ёш йигит, Ваня, Ефим Сахной, Павел, Ғаффор ва Хадичахоним. Улар ҳали жуда ёш, ота ва оналик бахтига ҳам эга бўла олишмади. Лаънати уруш уларни яшаш бахтидан маҳрум қилди...

Ўзбекистонлик 450 минг жангчи фронтдан қайтмади. Уларнинг жасади қўйилган қабрлари ўзга юртларда қолиб кетди.

– **Уруш ва тинчлик. Инсониятни ташвишга солган азалий мавзу. Аммо минг надоматлар бўлсинки бугунги дориломон кунларда тинчликнинг кадрига ҳамма ҳам етавермайди, урушдаги йўқотишларни англамайди.**

– Урушдаги йўқотишлар...

Польшадаги Висла дарёси бўйида артиллерия отишмаси бўлиб ўтди. Шунда биз ўтирган машина қурол-яроғи билан дарёга ғарқ бўлди. Машина ичидан қирғоқ томон суза бошладим. Бизникилар қаерда, душман тараф қайси томонда эканлигини билиш жуда қийин эди.

Ўз қисмимга етиб боргунимча штабдан «қаҳрамонларча ҳалок бўлди», деган қора хат Тошкентга жўнатилган экан. Шўрлик онам жудоликка чидолмасдан аччиқ устида уруш майдонига ўз ихтиёрлари билан кетибдилар. Улар кўприк қурилиши бўйича муҳандис эдилар... Мен урушдан омон қайтдим. Онам эса Болгарияда бўлган жанглардан бирида ҳалок бўлдилар...

Фронт газеталаридан бирида ўқиган эдим. Тошкент давлат педагогика институтининг тарих факультети 2-курс талабаси Елена Стемповская кўнгилли бўлиб урушга кетади. У жанг майдонида радистлик қилаётган вақтида асирга тушади. Ундан душман тараф радиотелеграф коддини беришни сўрайди. Агар у ўша кодни берса юзлаб одамларнинг ҳаётига зомин бўлиши мумкин эди. У иккита кўлини кесиб ташлашганда ҳам кодни бермайди, халқини сотмайди. Кейин уни отиб ташлашган. Ўлиmidан сўнг уни қаҳрамон деб эълон қилишди. Мана шу аёл мен учун қаҳрамонлик тимсоли бўлиб қолди. Кўрдингизми, тинчлик учун, ғалаба учун қанчадан-қанча одамлар ширин жонларини қурбон қилдилар.

Биз, урушга кетганимизда ёш қизча эдик. Айни гўзал ёшлик давримиз кирғинбарот урушда ўтди. Ҳа, урушнинг нима эканини, мана бизлардан сўранглар. Унинг даҳшатини сўз билан таърифлаб ҳам, тавсифлаб ҳам бўлмайди. Ана шундай кўрқинчли кунларни келажак авлод ҳеч қачон кўрмасин. Бутун жаҳонда тинчлик ва осойишталик бўлсин.

– Сиз ҳақингизда фахрийлар билан гаплашганда, уларнинг юзларига табассум югуриб, «Тошкентлик Маргарита»ми деб сўрашади. Нима учунлигини ҳам айтиб беришди. Лекин, бу воқеа бевосита сиз билан боғлиқ. Шу сабаб, у қандай содир бўлганлигини ўз оғзингиздан эшитишни истардик.

– Ўзбекистонлик жангчилар Берлингача боришди. Мен Рейхстагга борганимда, девор ва колонналарда «Биз

Туладан», «Биз Москвадан» деган ёзувлар ва имзоларга кўзим тушди.

Мармарли устунлардан бирида бошланғич синф ўқитувчиларига хос чиройли ёзув билан «Мы из Ташкента» кайдига кўзимга тушди. Унинг тагида 7 та фамилия бор эди. Хотирам панд бермаса, етти рақами остида «Юсуф Шарипов (Бухородан, ўқитувчи)», деган ёзув бор эди. 8 рақамини қўйиб, «Рита Беляева (Тошкентдан, радист)», деб ёзиб қўйдим.

2010 йили сайёҳлар билан Германияга сафар қилган чоғимда Рейхстагга бордим ва бу ҳақда ўша ерда журналистларга интервью ҳам бердим.

Уруш йиллари ватандошларимиз жангчиларга курук мевалар, нон, кийим-бош ва бошқа фронтга керакли ва зарур нарсаларни жўнатишарди. Ана шундай совғаларни олиб турардик. Бир сафар янги кийим чўнтагидан қоғоз чиқди. Унда қуйидаги мазмунда ёзув бор эди: «Азиз дугонам, тезрок ғалаба қозон! Ватанга қайт! Мен сенга чиройли кўйлак тикиб бераман». Бир қарашда бу баланд-парвоз гапдек кўринар, лекин, унинг ортида сенга ишонч билан қараётган инсонлар меҳри, Ватаннинг тафти мужассамдек эди, менинг назаримда.

Энг қизиғи шундаки, мен ўша хат муаллифи билан Тошкентга қайтганимдан кейин, ҳозирги Олмазор туманидаги Обод маҳалласида ишлаётган вақтимда учрашдим. Мен фахрийлар кенгашининг раиси эдим. Тадбирлардан бирида маҳалла хотин-қизлар кўмитаси раиси Мухайё Ғозиева уруш ҳақида гапириб қолди. У уруш йилларида 15-16 ёшдан бошлаб тикувчилик қилгани, тиккан кийимларини фронтга жўнатилгани тўғрисида ҳикоя қилди. Кейин бирданига чўнтакка солинган хат ҳақида айтиб қолса бўладими? Мен ҳаяжонлаганимдан титраб кетдим. Ахир ўша кийимлардан бирини мен ҳам олган эдим-да! Кейин Мухайё билан опа-сингилдек бўлиб кетдик.

Мен меҳмондўст Ўзбекистон халқидан миннатдорман. Уруш тугагач, Берлин комендатурасида ишга олиб қолишди. Германияга каторга қилинганларни Ватанига репортация қилишда қатнашдим. 1947 йили Тошкентга қайтдим. Шароитлар жуда оғир эди. Ўзбек халқи ўзи ейдиган нонини бошқалар билан бўлишганини ўз кўзим билан кўрганман. Охирги бурда нонини ҳам, қанча киши бўлса шунчага бўлган. Миллатларга айрича қарашдек нохуш ҳолатлар бўлмаган. Ўзбек, рус, қозок ё бошқаси – фарқи йўқ эди... Бу меҳридарё халқ учун – улар қандай миллат бўлишидан қатъий назар асосийси, инсон бўлса бас!

– 1991 йил 31 августда мустақиллик эълон қилинган вақтда кўнглингиздан қандай ўйлар ўтди?

– Очигини айтганда, Ўзбекистон мустақиллигини аввалига тасаввур ҳам қила олмаганман. Ваҳоланки, олий маълумотга эга бўлсам ҳам. Мени хаёлимни «Республика қай йўл билан ривожланади», деган савол безовта қиларди. Менимча, буни фақат Президентимиз Ислам Каримов жуда яхши тасаввур қила олган бўлсалар керак. Бу инсоннинг ташаббуси билан «ўзбек модели» ишлаб чиқилиб, ҳаётимизга кенг татбиқ қилинди.

Мамлакатнинг мустақилликка эришиши – Ўзбекистоннинг ривожланиши учун хал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. Бугунги кунни собиқ Иттифокдаги давр билан солиштиришга ўрин ҳам йўқ. Бу барчага аён ҳақиқат. Сабаби, биз мустақилликка, эркинликка эга бўлдик. Таълим олиш имконияти кенгайди.

Ҳозирги ёшлар ҳамма нарсага тезроқ эришишга интилишади. Ҳам мутахассислик, ҳам пул топишни биргаликда олиб боришга ҳаракат қилишади. Эплаб кетса – яхши. Аммо энг аввал ўқишни, меҳнат қилишни жойига қўйиш керак. Чунки, ҳар бир ёш – жамиятдан ташқарида эмас, юртимиздаги ўзгаришларнинг бевосита иштирокчиси сифатида фаолият юритиши зарур. Уларга қарата шундай дегим келади: «Ўқиш билан машғулмисиз, бор кучингиз

билан ўқинг. Хорижий тилларни ўрганинг, спорт билан шуғулланинг, доимо юксак чўққиларни забт этишга интилинг!»

Шароитларга қаранг. Биз керосин лампа нурида ўтирган вақтларимиз бўлган. Бўш вақтимизда кутубхонага катнаш эдик, мулоқот қилиш учун бир-биримиз билан учрашиб турардик. Ҳозир-чи? Яратилган имкониятларга қараб кишида ёшларга ҳавас уйғонади. Улардан қолишмасликка, замонавий бўлишга интилади киши. Мана ўзим ҳам бўш вақтларда тил ўрганиш билан бандман.

Ҳозир 90 ёшга кирдим. Ўзбекистон фахрийлари ҳаракатида катнашиб келмоқдаман. Касбим бўйича педагог-психологман. Дастлаб Москва давлат университетини ушбу мутахассислик бўйича тамомладим. Мактабда биологиядан дарс бериш учун методикани эгаллаш мақсадида Тошкент давлат педагогика институтини 1962 йилда тамомлаб, диплом олишга муваффақ бўлдим.

Ҳаётим давомида касбим жуда асқотди. Ҳозир ҳаёт бўлган фахрийларнинг аксариятини педагоглар ташкил этади. «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати, «Ватан-парвар» ташкилоти доим бизларни ватанпарварлик тадбирларига жалб қилиб келишади.

Мен дунёдаги энг бахтли аёлман! Чунки, менга мустақиллик замонида яшаш насиб этди. Асли келиб чиқишим, миллатим рус бўлса-да мен ўзимни ўзбек аёли деб ҳисоблайман. Чунки, ўзбек тили, одати ва анъаналарини яхши биламан. Қолаверса, хонадонимда ўзбек оиласи бор. Ўғлим ўзбек қизига уйланган, қудаларим ўзбек.

Ўзбекистон – она Ватаним, маҳаллам, оилам маним. Уруш фахрийларини давлатимиз доим қўллаб келмоқда. Бундай эътибор учун Президентимиздан миннатдорман.

«Нуроний» жамғармасининг жамоатчилик асосида маҳалладаги раиси ҳисобланаман. Яна маҳаллада яраштириш комиссияси ишида ҳам катнашиб келаман. Биз уруш фахрийлари бор билимимиз, профессионал тажрибамизни

ёш авлодга етказиш орқали Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашга ҳисса қўшаётганимиздан фахрланамиз.

Яна ҳали кўп эзгу ва хайрли ишларни қилиш мумкин. Бу борада ўз режаларим, лойихаларим бор. Бу эзгу ишларни кейинги авлод давом эттиради, деган умиддаман. Улар биздан яхшироқ яшасин, биздан кучли, доно ва соғлом бўлишини, ўзларининг юксак билим ва тажрибалари, тинимсиз меҳнатлари билан она Ватани – Ўзбекистонга нафи тегишини истайман!

Бугун Ўзбекистонни дунё танийди, у билан ҳисоблашади. Юртимнинг жаҳон ҳамжамиятида нуфузи ошиб боришига, салмоқли ўринлардан бирида бўлишига ишонаман.

Ирода Турдиева тайёрлади.

Шукрона

Яйра Умаровна Абдуллаева – 1930 йили Андижонда, санъаткор оиласида таваллуд топган. Ижодий фаолиятини 1944 йили Гавҳар Раҳимова бошчилигидаги фронт хотин-қизлар ансамблида бошлаган. 1950 йилдан ҳозирга қадар Ўзбек Миллий академик драма театри актрисаси. Ўзбекистон халқ артисти. «Дўстлик» ва «Эл-юрт хурмати» орденлари билан тақдирланган.

– **Мустақиллик ҳаётимизда улкан ўзгаришлар даврини бошлаб берди. Сизнингча, бу ўзгаришлар энг аввало нималарда намоён бўлмоқда?**

– Аллоҳга беҳисоб шукр, шу кунларга етказганига шукр.

Энг аввало, ўзгаришлар ҳақида. Ҳаёт бир жойда тўхтаб турмайди. Шу маънода инсоннинг ўзи учун, унинг ривожланиши учун ҳам ўзгаришлар бўлиши муҳим. Бу – инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқат. Лекин, ривожланиш ҳамма вақт ҳам барқарор бўлавермайди. У баъзан пастга,

баъзида эса тепага қараб ҳаракат тарзида содир бўларкан. Албатта бунинг ўзига яраша қийинчиликлари бўлади. Бироқ, улар вақтинчалик, ўткинчи эканини яхши тушуниб, ҳар ўтаётган тинч-фаровон кунингни қадрлаш, унга шукроналик ҳисси билан қараш, яшаш, меҳнат қилиш лозим, деб ўйлайман.

Қаранг, ажойиб даврда яшайпмиз, катта бир ўзгаришларнинг гувоҳи бўляпмиз. Амалга оширилаётган қурилишларни олинг. Тошкентимиз борган сари гўзаллашиб, кўркамлашиб бормокда. Ҳозир шаҳримиз, дунёнинг энг машҳур шаҳарлари қаторидан жой олган, десак муболаға бўлмайди. Ҳа, Тошкент мен ёшлигимда билган шаҳар эмас, у батамом ўзгариб кетган.

Ёки шу кунларда Бразилияда бўлиб ўтган Олимпиадани олинг. Ўзбек ёшларининг ундаги иштироки, ғалабаларини кўриб, ғурурланаман, фахрланаман. Ўзбекистон фарзандлари эришаётган муваффақиятларидан, Ватанимиз фарзандлари, келажакимиз учун хурсандлигимдан кўзимга ёш келади.

– Катта ҳаёт йўлини босиб ўтган инсон сифатида бугунги ёшларга ўз ҳаётини тажрибангизга асосланиб нималарни айтишни хоҳлар эдингиз?

– Мен – XX аср одамиман. XX аср чексиз йўқотишлару муваффақиятлар билан тарихга кирди...

Урушни ҳали хануз унутолмайман. Ўшанда тақдир тақозоси, уйдаги шароит туфайли мени ҳам ансамбль билан бирга фронтга олиб кетишганди. Ўшанда эндигина 14 ёшга кирган қиз эдим.

Ҳа, мен қирғинбарот урушни ўз кўзим билан кўрдим. Бомбалар портлашининг, отишмаларнинг, уруш суронларининг гувоҳи бўлганман. Биз фронтда жангчилар олдида концерт кўяр эдик. Қўл оёғи бутун, соғлом инсонлар олдида санъатимизни намойиш этардик. Лекин ярим соат ўтгач, улар жангга киришарди...

Улардан баъзилари жангда ҳалок бўларди, баъзилари эса майиб-мажруҳ ҳолатда қайтарди. Госпиталлардаги нохуш хидлар ҳамон димоғимдан кетмайди. Уни сўнги нафасимгача ҳис қилсам керак. Ҳа, бу мудҳиш кунларни унутиш жуда қийин.

Ёшларимиз тарихни, тарих сабоқларини яхши ўзлаштиришлари керак. Инсон ҳаёти – энг олий қадрият. Лекин надоматлар бўлсинки, шундай тинч-фаровон замонда терроризм, диний экстремизм офати инсонлар ҳаётига зомин бўлмоқда. 1999 йил февраль воқеаларини эсланг. Худо кўрсатмасин, агар душманлар мақсадига эришганида, нималар содир бўлишини тасаввур этишнинг ўзи дахшат!

Биринчи Президентимиз Ислом Каримов юртимизда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш йўлида шижоат ва куйинчаклик билан жуда катта ишларни амалга оширмоқдалар. Алоҳида шуни таъкидламоқчиманки, тарихни шундай шахслар яратади, тарихнинг қай йўлдан кетишига бундай инсонлар катта таъсир кўрсатадилар.

– Ўзбек халқи учун XX асрдаги энг катта йўқотишлар уруш қаторида қатағонларга ҳам тўғри келади. Сизнинг оилангизни ҳам қатағон четлаб ўтмаган бўлса керак?

– Менимча, ўша вақтда қатағон сиёсати оқибатида тинчлиги бузилмаган деярли бирор оила қолмаган. Холам Тамарахонимга тухмат бўлган пайтлари оиламиз учун жуда хавотирли давр бошланди. Халқ эътиборидаги инсонлар қаторида уларга ёлғон айбловларни ёпиштиришга ҳаракат қилишган эди. Ҳайриятки, ўша вақтдаги Ўзбекистон раҳбарлари холамини жуда яхши билганлари учун бу машъум ишларни тўхтатиб қўйишга муваффақ бўлишган.

Лекин, Амалия холам учун бу давр жуда оғир бўлди. Холам бир неча хорижий тилларни мукамал билган ва ўз даврининг истеъдодли журналисти эди. 1927 йилда Маннон Уйғур бошлиқ бир гуруҳ актёрлар Москва драма студиясида таҳсил олаётганида Амалия холам дарс

машғулотларини ўзбек тилига таржима қилиб турганлар. Ўшанда улар Маяковский, Есенин билан танишган экан.

Амалия холамнинг ўзи ҳам машҳур шоир Ботунинг турмуш ўртоғи эди. 1942 йилда Боту камокка олингач, холамга матбуотда мақолалар эълон қилиш, умуман журналистлик фаолияти билан шуғулланиш таъқиқлаб қўйилди. Бечора холам рус тилини мукамал билганлари учун ўзбек тилидан рус тилига таржима билан шуғулланиб, кун кечиришга мажбур бўлдилар. Кейинчалик Душанбе шаҳрида болалар уйига раҳбар бўлиб ишладилар.

– Сиз актрисалик фаолиятингизни бошлаган давр билан ҳозирги вақтдаги театр санъатининг ҳолати бўйича нималар дея оласиз?

– 50-70 йилларда театримизнинг гуркираб яшнаган даври эди. Менинг ва мен каби ёшларнинг бахти шунда эдики, ўша пайтлари ажойиб репертуар шаклланган, жамоада ажойиб режиссёрлар, кучли актёрлар бор эди. Бу йиллар менинг ҳаётимдаги унутилмас давр бўлган. Мен Тошхўжа Хўжаев каби ажойиб режиссёр билан бир курсда ўқиган эдим. Театрда Шукур Бурхонов, Саъдихон Табибуллаев, Замира Ҳидоятова, Зайнаб Садриева, Наби Раҳимов, Олим Хўжаевлар бор эди. Уларнинг ҳар бири ўзига хос олам, бошқача қилиб айтганда, улар ўтган асрнинг энг забардаст ва улуғ инсонлари эди. Мен шундай инсонлар билан бир театрда ишлаганим, бир сахнада ўйнаганимдан ўзимни ниҳоятда омадли актриса деб биламан.

1950 йилдан буён сахнадаман, жуда кўп ролларни ижро этдим.

Мустақиллик йилларида театримизга, умуман санъат соҳасига катта эътибор қаратиб келинмоқда. Театримиз мақоми «Миллий» бўлди. Бу ҳам мустақиллик шарофатидан.

Театр соҳасига истеъдодли ёшлар кириб келмоқда. Умуман олганда, ёшлар учун жуда катта имкониятлар, шарт-шароит яратилган. Биргина Алишер Навоий номидаги

Миллий кутубхонага разм солинг. Ажойиб бино, бамисоли сарой бунёд этилган. Шунчалик ёруғки, гўё китоблар оламидан нур таралаётганга ўхшайди.

Ёшларимиз фақат билим олиши, хунар ўрганиши керак. Яна улар ҳеч нарса ўзидан-ўзи бунёд бўлмаслигини, ҳар қандай натижага фақат машаққатли меҳнат билан эришилишини ҳам ҳамиша ёдда сақлашлари лозим. Яна истардимки, улар ўз устиларида кўпроқ ишласинлар. Баъзи ёшларга кунг, сабр-тоқат етишмайди, назаримда.

Ўзимдан киёс. Болалигимда оилавий шароитга кўра мени бувим Ўратепага олиб кетганлар. У ердаги мактабда тожик тилида таҳсил олганман. Шунинг учун театрда иш фаолиятимни эндигина бошлаганимда, ўзбек тилини билмаганим учун жуда қийналганман. Ўша вақтда уни чуқур ўрганишга киришдим. Йиллар давомида ўзбек тилини яна ҳам мукамал эгаллашга, унинг нақадар бой ва жилвакорлигини билишга ҳаракат қилдим. Бугунги кунга қадар ҳам бу жараён тўхтагани йўқ. Ўқиганим, ўрганганим сари тилимизнинг жозибасини, имкониятларини ўзим учун очиб келяпман. Айтмоқчиманки, бизнинг касбимизда ўз устида ишлаш, маҳоратини сайқаллаштириш умрбод давом этиши лозим. Ёшлар бунини яхши тушунишлари керак...

Бугун ёши улуг авлод вакиллари театрда ёшларга тарбия бераётгани, ўзларининг бой тажрибасини уларга етказётгани катта гап. Чунки, касбимизнинг ўзига хос сир-асрорлари, нозик жиҳатлари бор. Ахир айтишадик, «қари билгани»...

Умуман, халқимиз жуда санъатсевар, санъаткорни кадрлайдиган халқ. Саҳнага чиққанимизда бизни шундай олқишлашадик, беихтиёр биз ҳам уларга бутун қалбимизни бахшида қилишга тайёр бўламиз.

Театр – ҳаёт кўзгуси. Бу санъат яхши ва ёмонни ажратишга ёрдам беради. Театримизга академик номининг берилиши ҳам шундан. Мен театр инсонларни тарбиячиси, ҳаётда тўғри йўлни кўрсатувчи ибрат мактаби деб биламан

ва ана шундай мақсад билан тинимсиз меҳнат қилишга, халқимизнинг ишончини оқлашга ҳаракат қиламан.

Севара Пўлатова тайёрлади.

Имзо қўймадим...

Маман Таниевич Таниев – 1935 йилда Қашқадарё вилоятида туғилган. Қишлоқ хўжалигида агроном, бош агроном, бўлим бошлиғи (раис), касаба уюшма раиси вазифаларида ишлаган. Ҳозир нафақада.

– Қишлоқ ҳаёти Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш арафасида қай ҳолатда эди?

– Мен – деҳқончилик бўйича мутахассисман, Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтида таҳсил олиб, олий маълумотли агроном сифатида узоқ йиллар фаолият юритдим. Иш фаолиятим давомида Қашқадарё вилоятининг Қарши, Нишон, Ғузор туманлари далаларида агроном сифатида, шунингдек, жамоа хўжалигида раҳбар лавозимларида ҳам ишладим. Собик Иттифоқ даврида ҳеч ким ўз ақл-идроки, билими, тажрибасига таяниб бирор ишни юритишга ботина олмас эди. Фақат юқори ташкилотлардан келадиган буйруқ ва топшириқлар асосидагина иш олиб борилар эди. Ерни қачон хайдаш, унга қандай экинлар экиш, қачон суғориш, давлатга қанча ҳосил топшириш каби масалаларнинг ҳаммаси компартия топшириғи ва кўрсатмаси билан ҳал қилинар эди. Қайси ерда нима етиштириш, қайси ҳудудда чорвани кўпайтириш учун етарли табиий шароит мавжуд ёки шунга ўхшаш қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ масалалар ўртага ташланмас, ҳаттоки муҳокама ҳам қилинмас эди. Барча масалаларни собик «марказ» ҳал қилар эди. Масалан, қадимдан қорақўл зотли қўйлари билан машхур Қарши чўлида пахта етиштирилди. Кўп миқдорда сув талаб

қиладиган пахта далалари учун қанчадан-қанча сув ресурси беҳудага исроф қилинди.

Ҳар йили янги ўқув йили бошланиши арафасида, яъни август ойи охирида болаларга китоб-дафтар, мактаб кийим-боши олиш ўрнига, уларни 2-3 ойга пахта теримига жўнатиш олдидан иссик кийим-бош харид қилиш ота-оналар учун одат тусига кирган эди. Табиий ресурсларга бой бепоен ҳудудларга мажбуран сув ҳайдаб пахта майдонларининг кенгайтирилиши оқибатида турли экологик муаммолар келиб чиқди. Ерларнинг мелиоратив ҳолати ниҳоятда ёмонлашди. Ёввойи ҳайвон турлари кескин суръатда камайиб кетди. Эсимда Қарши атрофидаги чўлларда 50-йилларгача ёввойи кийиклар ўтлаб юрган. Отам Тангриберди бобо чўлда чорва (туя, қўй боқиш) билан шуғулланган. Бир куни отам чўлдан бетоб бўлиб, онасидан адашиб қолиб кетган кийик боласини топиб, уйга олиб келганлари хотирамда яхши қолган. 80-йилларда эса бу чўлларда азалий яшаб келган эчкиэмарларни аҳён-аҳёндагина кўриш мумкин эди. Буларнинг сабабчиси собиқ Иттифок даврида бебаҳо неъматимиз бўлган ердан, табиий ресурслардан фойдаланишда оқибатини ўйламасдан исрофгарчиликка йўл қўйилганида, деб биламан.

– Мустақиллик йилларида қишлоқ ҳаётида қандай ўзгаришлар содир бўлди?

– Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ Юртбошимиз собиқ тузумдан мерос қолган пароканда иқтисоднинг аянчли ҳолатини, Ўзбекистонда юзага келган мураккаб ижтимоий вазиятни ҳар томонлама таҳлил қилар экан шундай деди: «Биз бундан буён эскича яшай олмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди, бошқаларнинг миннатли ёрдамига эмас, фақат ўзимизга, ўз кучимизга, халқимизнинг салоҳияти ва иродасига таяниб иш кўрамиз, ҳеч ким четдан келиб бизнинг муаммоларимизни ҳал қилиб бермайди».

Дарҳақиқат, мустақиллик шарофати билан қишлоқларимиз қиёфаси тубдан ўзгарди, янги иш ўринлари яратилди, қишлоқ аҳолиси, хусусан, ризк-рўзимизни яратаётган дехқонлар ҳар томонлама қўллаб-қувватланди, ерлар ўзининг ҳақиқий эгасини топди. Фермер хўжаликлари ташкил этилди. Собиқ Иттифок даврида ташландик бўлиб ётган майдонлар боғу-роғларга айлантирилди. Фермерларимиз бугунги кунда қишлоқ тадбиркорлари сифатида катта-катта ерларга, турли русумдаги қишлоқ хўжалик техникаларига эга бўлишган. Янги техника экинлари турлари кириб келди. Интенсив боғлар бунёд этилмоқда. Ерларга ишлов беришнинг ва экинларни суғоришнинг янги тежамкор усуллари қўлланилмоқда. Эҳе-э, бу янгиликларни айтиб адоғига етолмайсан, киши...

– Собиқ тоталитар тузуми даврида ноҳақ жабр кўрган ватандошларимизнинг номларини абадийлаштириш бўйича мустақиллик йилларида қатор ишлар қилинди. Бу ҳақда нималар дея оласиз?

– Яқиндагина Хурматли Биринчи Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг газетада чоп қилинган нутқларидан бирида Ўзбекистонда пахта етиштиришни босқичма-босқич 3 миллион 350 минг тоннадан 3 миллион тоннага камайтириш ҳақида айтган сўзларини ўқиб қолдим. Бундан жуда хурсанд бўлдим. Собиқ Иттифок даврида 6 миллион тонна пахта етказиб бериш мажбурияти ортидан ерларнинг сифати бузилгани етмаганидек, қанчадан-қанча дала меҳнаткашларининг бошига тухмат тошлари ёғдирилди. Улар орасидан кўплаб беайб инсонлар турли муддатларга қамоқ жазосига маҳкум этилди. Қариндошим – Рўзибой Туропов собиқ Иттифок даврида Ғузор туманининг совхозларидан бирида бор-йўғи саккиз ойгина директор бўлиб ишлаганига қарамай унинг устидан 1983 йилда жиноий иш очилиб, «пахта иши» бўйича 10 йилга қамалди. Ўша вақтда уни айрим хужжатларга имзо қўйишга мажбур қилишган эди. Ноҳақ қамоқ жазоси ҳукм қилинган

қариндошимнинг уйидаги мол-мулки давлат ҳисобига мусодара қилиниши кўзда тутилган эди. Эсимда, суднинг бу ҳукмини амалга ошириш учун келган масъуллар унинг пахса лойдан қилинган, томи камиш билан ёпилган, поли эса лой сувоқ, бор-йўғи икки хона ва битта даҳлизчадан иборат уйини кўриб, ундан ортиқча ҳеч нарса йўқлигига гувоҳ бўлиб, ўзлари ҳам нима қилишларини билмай мулзам бўлиб қолган эдилар...

Эри камалгач, уч нафар фарзандини ёлғиз боқишга қийналган келин катта қизини ўзи билан пахта даласига ишга чиқаришга мажбур бўлган эди. Қиз далада ишлаб юриб, жазирама ёз кунларининг бирида дугонаси билан салқинлаш мақсадида тезоқар ва чуқур каналда чўмилмоқчи бўлади. Ачинарли томони шундаки, бор-йўғи умумтаълим мактабининг 9-синфида ўқийдиган бу кизалоқ дугонаси билан бирга сувга ғарк бўлиб, дунёдан кўз юмади. Рўзибой Туропов саккиз йил деганда қамоқдан чиқди. У уйига қайтиб келгандан кейингина қизидан ажралганини эшитди.

Мустақиллик шарофати туфайли Рўзибой Туроповнинг номи бошқалар катори окланди. Лекин, «пахта иши» тухмати қолдирган из – соғлиғидан ажралиш, фарзанд доғи, саккиз йиллик айрилик унинг юрагини ханузгача тирмалаб келади.

1986 йилда менинг ўзим ҳам «пахта иши» бўйича жабр кўрганман. Ўзбек пахтакорлари «марказ» томонидан етиштиришнинг имкони йўқ бўлган катта миқдордаги пахтани топширишга ёки териб топширилмаган катта миқдорда, тонналаб ёзилган пахта топшириш ҳужжатларига имзо қўйишга мажбур қилинган. Совхозда бош агроном ва раис бўлиб ишлаб юрган кезларимда бир неча бор бажарилмаган ишлар ва режалар ёзилган ҳужжатларга имзо қўйишга мени ҳам мажбур қилишган.

Бир қуни шу иш бўйича бирга ишлайдиган ҳамкасбларим билан аллақандай ҳужжатларга имзо қўйишга дўқ-пўписа билан мажбур қилишаётгани, имзо қўйилмаса,

ишдан бўшатишимиз мумкинлиги ҳақида суҳбатлашдик. Совхозда мен билан бирга ишлайдиган бригадир, кассир, иктисодчи, ҳатто директор, жами 12 нафар киши ҳужжатларга имзо қўйгани ҳақида эшитдим. Мени канча мажбур қилишса ҳам, имзо қўйишга кўнмадим. Эртасига ҳеч қандай сабабсиз ишдан бўшаганим ҳақида бўйрукни менга тутқазишди. Кейин бошқа жойда агроном бўлиб ишга кирдим ва у ерда ҳам шундай муаммога дуч келдим. Ҳужжатларга имзо қўймаганим сабабли яна ишдан бўшатиладим. Кейинчалик эса нафақага чиққунимга қадар пахтачиликка умуман алоқаси йўқ соҳада ишлашга мажбур бўлдим. Энг ачинарлиси шундаки, ҳужжатларга мажбуран имзо қўйдирилган кишиларнинг барчаси турли муддатларга озодликдан маҳрум қилинган эди.

– Келажак авлод мустақилликнинг дастлабки давлари ҳақида нималарни билиши керак, деб ҳисоблайсиз?

– Ёшларимиз орасида собиқ Иттифок давридаги адолатсиз жамият, боболарининг ноҳақ тухмат ва азобларга дучор қилинганликлари, мустақиллик осонлик билан қўлга киритилмагани ҳақида, мустақилликнинг дастлабки даврида Юртбошимизнинг жасорат кўрсатиб, халқни бир мақсад атрофида бирлаштирганлари ҳақида батафсил тушунтириш ишлари олиб бориш лозим, деб ўйлайман.

Ёшлар бизга ўхшаш кекса авлод вакиллари билан мустақилликнинг қандай машаққатлар билан қўлга киритилгани, уни авайлаб-асраш, қадрига етиш, яратилган шарт-шароит ва имкониятлардан оқилона фойдаланишлари лозимлиги ҳақида мулоқот қилиб туришлари керак. Бугунги суҳбатимиз ҳам ана шундай эзгу мақсад учун хизмат қилади, деган умиддаман.

Дилором Чориева тайёрлади.

Хуррият орзуси

Маҳкам Мухамедович Мухамедов – 1935 йилда Сайрам туманида туғилган. Узоқ йиллар Миллий телерадио компания тизимида режиссёр, бош режиссёр лавозимларида ишлаган. Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби. Ҳозирда Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессори.

– Сизнинг болалигингиз уруш йилларига тўғри келади. Бошқача айтганда уруш даври болаларидан бири ҳисобланасиз. Болалик хотираларини эсласангиз. Сабаби, инсон болаликдан шаклланади...

– Дарҳақиқат, бизлар – уруш болаларимиз. Бир сўз билан айтганда, болаликнинг қувончу шодликларини ҳис қилмасдан ҳақиқий болалик нима эканлигини билмасдан ўсганмиз...

Отам 1942 йилнинг кеч кузида урушга отланди. Отамни «Мухаммад радиочи» дейишарди. Улар қишлоқда радиокарнайлар ўрнатган эканлар. Брон берилишидан қатъи назар отамни урушга олиб кетишди.

Ҳануз яхши эсламан: ўша пайтлари мен ҳали жуда ёш, ҳатто мактабга ҳам бормаган эдим. Дарвозанинг атрофида ўйнаб юрардим. Дадам бир қоп нонни елкасига олиб армияга кетаётганларида, онам ичкаридан туриб: «Дадаси, болангиз ичикиб қолмасин. Болангизга бир тупуриб қўйинг», – деб айтдилар. Шунда дадам қўлларидаги қопни ерга қўйиб, мени даст кўтардилар-да, туфлаб қўйдилар. Бағриларига босиб бир қучиб ўпдилар. Бу – отамни сўнги бор кўришим эди.

Отам Туркменистоннинг Мари деган жойида бир-икки ой ўқиганлар. Менимча, у ерда умрида милтиқ кўтармаган одамлар учун ўқув машғулоти ўтказилган бўлса керак. Отам поезд биз томонлардан ўтса керак, деб ўйлаганлар шекилли, уйга хат ёзиб юборганлар. Онам нон ёпиб, синглим билан вокзалга чиқишганди. Уч кун улар ўтиб

кетаётган вагонлардан отамни излашган. Уйга келишганида улар «Отангни кўрмадик», дея кўнгиллари тўлиб йиглаб юборишганди, ўшанда.

1943 йилнинг 11 феввалида фронтдан қора хат келди. Мазкур хатда, «Сталинграднинг Песковатка деган жойида қаҳрамонларча ҳалок бўлди», деган сўзлар ёзилган эди. Ҳалигача шу машъум хатни авайлаб сақлайман.

1985 йили, отамни ёшига етганимда уларнинг қабрларини кидириб, Сталинградга бордим, Песковатка деган жойни ахтариб топдим. Бу ер, кўпчилик инсонлар кўмилган жой экан. Урушда қаҳрамонларча ҳалок бўлган кишиларнинг қабристонни. У ердан бир сиқим тупроқ олдим. Сўнгра Мамаев кўрғонига йўл олдим. Ўша ерда 48 та устун кўйилган экан. Ҳар бир устунда мингта фамилия ёзилган. Устунларни ўқий бошладим. Охирги, 48-устундан «Аҳмедов М.» ёзувини топдим. Кўнглим тўлиб ҳўнграб-ҳўнграб йиғлайман. Ахир урушда ҳалок бўлган 48 минг одам рўйхатидан отамни топишга муваффақ бўлгандим-да!

Урушга биргина бизнинг оиладан етти киши фронтга жўнатилди: отам ва амакиларим. Надоматлар бўлсинки, улардан бирортаси ҳам омон қайтмади. Мени ҳанузгача бир жумбоқ қийнайди. Улар қанака урушга кетишганди ўзи? Қайси Ватан учун курашишганди? Нима учун улар бегона юртларда жон беришган?

Шундай қилиб, мен болалик давримни отасиз, ота меҳри нима эканлигини билмаган ҳолда ўтказдим. Бу айтишга осон. Отамнинг дийдорига тўймадим, унинг нурли қиёфасини бир бора кўриш мен учун бир умрлик армонга айланди.

Уруш даврида одамларнинг аҳволи ночор ва жуда оғир бўлган. Аҳолининг асосий қисмини кексалар, болалар, бева қолган аёллар ташкил қиларди. Шулар қатори менинг онам ҳам 35 ёшида бева қолганди. Онам бозорга сотиш учун эркак дўппи тикардилар. Кейин уйга келиб, нон ёпардилар. Нонларни чойхонага мен олиб бориб сотиб келардим.

Шундай қилиб болалик давриданок тирикчилик йўлига кириб кетгандим.

Йўқчилик. Қимматчилик. Бир кило ун – 100 сўм турган. Онам ўнта дўппи қилиб сотиб, унинг ўрнига ун харид қилиб келарди. Бир кило ундан ўн иккита кулча чиқарди. Шундан иккитаси бизга қоларди. Бу ҳам етмагандек уруш вақтидаги солиқлар. Ҳар бир оила азоб-уқубатлар гирдобида қолган эди.

Бир воқеа ханузгача эсимда қолган. Болалик пайтим эди, кўшнимиз ош қилиб қолди. Тўй оши, хизмат қилган болаларга ҳам бир лаган ош берилди. Устида икки чимдим гўшт. Неча ойлаб гўшт емаганлигимдан, оғайниларимга қараб: «гўштини мен ей, ошини сизлар енглар», дебман. Шу даражада гўштга зор бўлган вақтлардан бир мисол...

Агар таққосласак, ҳозирги кунни жаннат деб айтиш мумкин. Уруш вақтида бир бурда нонга зор оилалар бор эди. Урушни кўрган ва азобларини татиган болалар эдик. Илоҳим, ҳеч қачон уруш бўлмасин.

– Сиз узоқ йиллар давомида телевидениеда бош режиссёр бўлиб ишладингиз. Иккинчи бор бош режиссёр сифатида фаолият юритган вақтингизда, яъни 80-йилларнинг охирига келиб, оғир фожиалар гирдобида Ўзбекистон ўз ҳуқуқини талаб қилаётган, мустақилликка интилаётган эди. «Давлат тили тўғрисида»ги Қонун, Мустақиллик декларациясининг қабул қилиниши...

Ўша вақтдаги телевидение, кичик экран ва ижтимоий ҳаёт ҳақида нималар дея оласиз?

– Хуррият орзуси ҳақида гап кетганда, аввало бир воқеа ёдимга келади. 60-йилларнинг ўрталарида бир ўзбек йигити (яхшигина иқтисодчи экан) Иттифокнинг хазинасига Ўзбекистон қанчалик улуш қўшаётганини хомаки чамалаб чиққан. Масалан, пилламиниз, тилламиниз, пахтаминиз, газимиз, қоракўлимиз... Шуларни ҳисоблаб чиқса, жуда катта даромад чиқар экан: адашмасам, тахминан 42 миллиард

рубль! Ўша вақтда Ўзбекистон учун белгиланган йиллик бюджети бор-йўғи 3 миллиард рублни ташкил қилган.

У «Бу нима деган гап, ахир шу даражада ҳам бўлиши мумкинми? Нима учун 42 миллиард берилса-ю, 3 миллиард қайтарилса? Бу, ярми ҳам эмас-ку!», деган мазмунда Марказқўмга аноним хат ёзади.

Москва «бизни тафтиш қиладиган одам Ўзбекистонда пайдо бўлиб қолибди», деб кидирган ва уни топган. Муаллиф кимлиги ёзув машинкаси орқали топилган...

Бу воқеани «Қишлоқ хўжалиги» журналида бош мухаррир бўлиб ишлаган Қодир Ҳотамов айтиб берган эди. Афсуски, собиқ Иттифоқдан не эзгу ниятлар билан адолат излаган одам бирданига гумдон қилинди!

Вақти-соати келиб, буларнинг барига ўзимиз хўжайин бўлиб қолдик! Ҳа, истиқлолнинг шарофати билан барча бойликларимиз халқимиз манфаати, тараққиётимиз ва фаровонлигимиз йўлида ишлатилмоқда!

Мустабид замонда қорақўл терини Ўзбекистон берарди, аукционни эса Санкт-Петербургда. Хомашё биздан, сотиб экспорт қиладиган эса – улар. Газимиз, тилламиз, пилламиз, атласимиз, пахтамыз, нимаики биздан чиқадиган нарсаларнинг ҳаммасини савдо-сотиғи билан марказдагилар машғул бўларди.

– **«Эғалик ҳуқуқи йўқ эди», демоқчисиз. Шундайми?**

– Ҳа, бизда ҳақиқатан ҳам эғалик ҳуқуқи йўқ эди. Жилов бошқа ёқда, тизгинни бошқарадиганлар эса мутлақо бошқа ёқда эди.

Ўзим шоҳид бўлганман. ППС – Кўчма телевизион станцияни олиш учун марказдагиларга ялиниш керак эди. Мутахассис кадрлар сонини ошириш, бирон техникани янгилаш зарурияти туғилганда ҳам яна уларга илтимос қилишга мажбур бўлардик.

• Битта иморатни қуриш учун уларга қанчалик ялиниш керак эди. Бинолар дўстликни мадҳ этувчи номлар билан

куруларди. Мана шунақа алдам-қалдам йўллар билан лойиҳалар тасдиқланар ва шундай баҳоналар билан бинолар куруларди.

Ҳатто, телевизион спектакларда 10 сўмгача ўзимиз харж қилишимиз мумкин бўлган. Ундан ошиғини беришга юкоридан розилик олишимиз керак эди. Харажат асосланмаса ўша пуллар ҳам берилмасди. Демак, ҳар томонлама жилов тортиб қўйилган, бўш қўйиб юборилмайди. Эрк йўқ. Ҳуқуқ йўқ. Мана, хозир ҳаммаси ўз қўлимизга ўтди.

Москвада икки ойлик малака ошираётган вақтимда яқиндагина тайинланган собиқ Иттифоқ телерадиокўмитаси раиси Сергей Лапин билан учрашув ўтказиладиган бўлди. Иттифоқ бўйича телерадио тизимидаги ижодкор ходимларидан беш юз киши чақирилди.

Раис залга кириб келди ва бир ўзи саҳнага чиқар экан, – Менга саволлар борми? – деди.

Тўсатдан берилган саволга бирор сўз айтишга ҳеч ким журъат қилолмасди. Раис:

– Менга савол борми? – деб иккинчи маротаба сўради.

Залдагилар яна сукутда. Шунда раис тутақиб:

– Менга савол борми? – деб яна сўради.

Учинчи марта берилган саволга орқада ўтирган туркман телевидениесининг раис ўринбосари ўрнидан туриб:

– Мана, Москванинг мухбирлари ҳамма республикаларда бор. Нега биз ўз мухбирларимизни бошқа республикаларга жўната олмаймиз? Ахир, алоқалар янада мустаҳкамланади-ку! – деди.

Раис – «А-ҳа»– деб минбарга чикди.

– «Сизларга мана шу керак! – деб сўзини давом эттирди раис. – Йўқ, Москванинг «Время»си бор. Шу вақтда сиз бошқа нарса кўрсатяпсиз. Кино, дам олиш дастурлари билан томошабинни чалғитяпсиз. Мана Сизнинг қилаётган бу ишингиз чатоқ! Бизнинг мухбирлар бераётган материаллар

ёкмаяптими ёки етмаяптими? Шу савия билан қандай ишлаб юрибсиз? Барча студиялар Москва берган хабарни қабул қилишга мажбур!»

Бир ярим соат давом этган буйруқомуз дағдага, раиснинг ўшқиришларидан бечора туркман телевидениесининг раис ўринбосари туғилганига пушаймонлар бўлди...

Афғонистонга ҳам ўзбекнинг йигитлари олиб бориб ташланди. Тўсатдан, бирданига бошланган урушга навқирон йигитлар олиб кетилди. Чунки, тилни билиши, кўринишидан уларга ўхшаши мумкинлиги асос қилиб олинди. Кўпчиликнинг ўлиги темир тобутларда қайтди. Москванинг измисиз бу масалаларни экран орқали ёрита олмасдик. Бу ҳақда фақат ўзимиз ўзаро гаплашар эдик, холос.

– Махкам ака, Сиз мустабид тузум даврида ҳам, мустақиллик йилларида ҳам телевидениеда бош режиссёр бўлиб фаолият юритдингиз. Касб нуктаи назаридан иккала даврни қиёслаганда хаёлингизга аввало нималар келади?

– Жуда катта ўзгариш бўлмоқда. Бизнинг вақтимиздан бошлаб ҳозиргача техниканинг нечанчи авлоди кириб келганини ҳисобига етиш қийин. Айниқса, дастлабки, ибтидоий даврдан ҳозирги рақамли телевидениега ўтган давр ўртасидаги тафовут анча катта. Бир одам, бир авлод ҳаёти давомидаги катта техник ўзгаришлар шу қадар беқиёс даражада ва кутилмаганда, шиддат билан рўй бермоқдаки, ҳайрон коласан киши. Янги авлод кириб келди. Ҳозир виртуал санъат ривожланмоқда. Бу ўзгаришлар инсониятнинг жуда катта ютуғи.

Ўша кезларда «Эгачим эрга тегди, эскиси менга қолди» деганларидек, Москвадан қолган-қутган техникалар бизга келарди. Ишдан чиққан, лекин ишлаши мумкин бўлган техника воситалари, «уларга озгина муддат ишласа ҳам бўлаверади», деган мақсадда жўнатиларди.

Ҳозирда оммавий ахборот воситалари орасида телевидениега алоҳида эътибор қаратилмоқда. Раҳбариятимиз томонидан энг қиммат ва энг сифатли техника воситалари телевидениега олиб келиб қўйилди. Бир сўз билан айтганда, техника жихатидан биз олдинга чиқиб олдик.

– Телевидение ташкил топган давридаёқ маданият марказига айланиб, зиёлилар томонидан кўплаб чиқишлар қилиниши одат тусига кирди. Бу ҳолат бугунги кунда ҳам давом этмоқда. 50-йилларда оқланган бўлсада, Фитрат, Қодирий, Чўлпон каби адабиёт намоянадалари фаолияти 80-йиллар охири ва 90-йиллардан кенг ёритила бошланди. Сиз ижодингизда кўпроқ Абдулла Қодирий асарларига мурожаат қилгансиз. Айтингчи, Қодирий шахсияти нимаси билан эътиборингизни тортган?

– Сирасини айтганда театрнинг, кинонинг кучи етмаган ишни телевидение амалга ошира бошлади, сериал удумга кирди. Бу томошабиннинг оддий эҳтиёжи, зарурат сифатида кириб келди. Сериал – давр эҳтиёжи, телевидениенинг нони. Шуни ўйлаб, ёзувчилар Шароф Бошбеков, Машраб Бобоев, Рихсивой Муҳаммадҷонов ва режиссёрлар Ҳайбат Алиев, Мели Маҳкамовлар билан бирга телевидениеда чиқиш қилиб, етти ёшдан етмиш ёшгача кўрадиган, қайнона билан келин биргаликда томоша қиладиган, уялиб биров чиқиб кетадиган, ё ўчириб қўймайдиган, менталитетимизга тўғри келадиган бирон асар яратиш ҳақидаги масалани кўндаланг қўйдик. Ваъда берилган куннинг эртасигаёқ «Кўнгил кўчалари» сериалини «Меҳробдан чаён» билан бир вақтда бошлаб юбордик.

Қодирий бобомиз олдида бизнинг қарзимиз кўп. Қодирий асарларини мукамал фильм даражасига етказиш бурчимиз эди. Албатта, Йўлдош Аъзамов «Меҳробдан чаён» ва «Ўткан кунлар»ни, кейинчалик Мелис Абзалов «Ўткан кунлар»ни суратга олди. Хайриддин Султон билан бўлган мулоқотдан кейин телевизион версия сифатида

олишга эҳтиёж пайдо бўлди. Масъуд Қодирий, Ҳабибулла Қодирийлардан бориб розилик олдик. Шундай қилиб телевизион версия юзага келди.

Қодирий бобо ижодида даврга мослаб берган жойлари қаторида баъзан матнда айтилмаган гаплар ҳам кўп бўлади. Асарга қанчалик чуқурлашиб кириб борилса, янги ғоялар, талқинлар келиб чиқаверади. Бу Қодирийнинг нақадар буюк эканлигидан далолатдир. Мисол, ёзувчининг «Меҳробдан чаён» асарида нафс бандалари ҳақида сўз боради, яъни унда меҳробга тенглаштирилган қалб нафсга қанчалар ўчлиги маҳорат билан кўрсатиб берилган.

Ушбу ўринда таъкидлаш лозимки, Қодирий асарлари янги талқинларни ҳали ҳануз кутиб ётибди, деб ўйлайман. Ҳозир унинг бошқа асарлари асосида «Қодирий бобо ҳикоятлари» деган бир нима қилиш керак, деган фикрдаман.

– «Ўткан кунлар»ни қайтадан қўйиш нияти бор эди...

– Қайдам. Ёш бир жойга бориб қолди. Энди унга имкон борми, йўқми? Билмайман.

– 1991 йил 31 август кuni Ўзбекистон Республикасида асрлар давомида орзу қилинган мустақиллик эълон қилинди. Қодирийлар орзу қилган, улар эриша олмаган мақсадлар 1991 йилда амалга ошди. Ўша вақтда кўнглингиздан қандай ўйлар ўтди?

– Дастлабки пайтда мустақиллик тўсатдан бўлиб қолганга одамлар ҳайрон бўлди. Бу, ўз эрки қўлида бўлишини қачондан бери армонда юрган одамларнинг орзу-умидлари эди.

«Бугундан эътиборан мустақилмиз, ҳеч кимга бўйсунмаймиз, ҳуқуқ ва эркимиз ўз қўлимизда», деган гапни ўзи яшиндай нарса бўлди. Ҳа, бу – кўп одам учун қутилмаган тасодиф эди. Бировлар кўрқа-писа «буёғи қандоқ бўлди», дейишди... Бу дадиллик, бу журъат. Мана шу журъатда гап кўп бўлди.

Ҳа, бугун эмин-эркинмиз, имкониятларимиз ўзимизда. Бу кўприклар, бу йўллар, бу муҳташам бинолар, бу нурафшон кўчалари. Ҳар кадамда обод турмуш манзаралари. Бари мустакиллик туфайли-да! Бошқа миллатларнинг эътирофидаги мамлакатга айландик. «Тасанно!», дейди киши.

Козимхон Сағдуллаев тайёрлади.

Ўзбекистон – менинг Ватаним!

Вера Борисовна Пак – 1938 йилда Қўнғирот туманида туғилган. 1985 йилдан Хива шаҳридаги 20-сонли «Меҳрибонлик уйи» директори, 2015 йилдан «Меҳрибонлик уйи» асосида ташкил қилинган болалар шаҳарчасига раҳбарлик қилиб келмоқда. Ўзбекистон Қаҳрамони.

– 1937 йил – қатағон авж олган йил эди. Шу йили Ўзбекистонга корейс миллати вакиллари кўчириб келтирилди.

– Тўғри айтасиз. 1937 йилгача корейслар Узоқ Шарқда яшарди. У ерда корейслар учун алоҳида институт ҳам бўлган экан. Жойларга юк машиналари келиб, кишиларга энг зарур буюмларни олишлари лозимлигини маълум қилишган ва шу тарзда бутун бир миллат вакиллари вокзалга олиб борилиб, вагонларда Ўзбекистон ва Қозоғистонга жўнатилган.

Ота-онамнинг хотирлашича, бу кўчиришнинг сабаби японлар билан олиб борилган уруш экан. Узоқ Шарқда Россия Корея билан чегарадош бўлиб, уларни Туманган дарёси ажратиб туради. Дарё эса япон денгизига чиқади. Умуман, у вақтда Корея Япония давлати тасарруфида эди. Руслар японлардан ўтадиган разведкачиларни корейслардан ажрата олмаслиги важдан уларни кўчиришга қарор қилган экан.

«Кўпга келган тўй» деганларидек, менинг ота-онам ҳам бошқа корейслар қаторида Ўзбекистонга келтирилиб, қорақалпоқ заминига жойлаштирилган. Кўчирилган корейслар учун алоҳида «Авангард» колхози ташкил этилган.

Ўзбек халқи – меҳмондўст халқ. Ўзининг оғир шарт-шароитига қарамай кўчириб келтирилган корейслар билан ейдиган нонини баҳам кўрган, қурилиш материаллари дейсизми, хуллас, уларга ҳар томонлама ёрдам берган. Шу сабабдан корейслар ўзбеклардан доим миннатдор.

1938 йилнинг ноябрида уйимизнинг томи ҳали ёпилмаган экан. Ана шу уйда мен туғилдим. Туғилганимда, онамнинг юзига биринчи қор тушган экан.

Оғир вақтлар эди. Лекин, одамлар ўртасида меҳр-окибат кучли бўлган. Узоқ Шарқда ота-онамнинг дастлабки беш фарзанди гўдаклигида ўлиб кетган экан. Улардан кейинги тўрт фарзандлари билан Ўзбекистонга келишган. Мен эса, бешинчиси эдим. Ҳаммамиз шу заминда яшаб, камол топдик.

Болалигим болалар уйидаги тарбияланувчилар каби оғир кечди. Уруш йилларидаги етишмовчиликлар. Шунда ҳам одамлар топганини бирга баҳам кўрарди. Ҳалигача зоғора нонни яхши кўраман. Арик ва қудуқлардан сув ичардик. Ўша пайтлари одамлар ариққа ҳеч нарса ташламасди, ичимлик суви деб эҳтиёт қиларди.

Урушдан кейин отам вафот этди, онам эса касалманд бўлиб қолди. 8-синфда таҳсил олаётганимда онам операция бўлдилар. Уларга қараш, уй ишлари менинг зиммамга тушди. Сабаби, опаларим турмушга чиқиб кетишганди. Акам билан келиноним эса, рўзгор тебратишарди. Онам касал бўлгани сабабли, уларни даволаш мақсадида 10-синфгача шифокор бўлмоқчи эдим. Аммо, ўша вақтда вилоятларда тиббиёт институтлари йўқ эди. Шароит шундай бўлгач, ким мени Тошкентга ё Самарқандга олиб борарди? Нукус эса яқин.

Отам ўлимларидан олдин катта куёвларига мени тикувчиликка ўқитишни васият қилиб, «агар, аёл киши тикишни билса, бир бурда нонини топиб ейди», деган эканлар... Онам эса «ўқитувчилик – яхши касб», дердилар. Менинг мақсадим ҳам олий маълумотли бўлиш эди.

Ўйлаб-ўйлаб Қоракалпоқ педагогика институтига хужжат топшириб, кимё ва биология бўйича ўқитувчи бўлдим. Танловимнинг сабаби – бу соҳа шифохонада лаборант бўлиб ишлашимга имкон берарди.

Ўқишга захирага қабул қилиндим. Биринчи семестрни яхши топширгач, талабалар сафига киритилиб, ўқишни давом эттирдим.

Институтни тамомлагач, мени Хивага жўнатишди. Чунки, бир йил олдин умр йўлдошим йўлланма билан Хивага юборилган эди. Шу тариқа 1961 йилдан 3 сонли ўрта мактабда меҳнат фаолиятимни бошладим.

– Кейин «Меҳрибонлик уйи»га ишга таклиф қилишди. Қани айтингчи, мактаб Сизга нима берди?

– Бу вазифага мени мактаб тайёрлади, десам муболаға бўлмайди. Ёш мутахассис деб, келишим билан 4-синфга раҳбарликка тайинлашди. Синфда 40 нафар боладан 17 таси болалар уйининг тарбияланувчилари эди. Кейин берилган синфларда ҳам 12 ёки 13 бола «Меҳрибонлик уйи» болалари эди.

1978 йилдан эса, мактабдан ташқари ишлар ташкилотчилигига ўтказилдим. Энди тарбиявий ишлар менинг зиммамда эди. Турли маданий тadbирлар, жамоат ишлари... Ташаббуслар билан чиқишга ҳаракат қилардим. Тажриба алмашгани борганда ҳам, ҳамкасбларимдан янгилик излаб топишга уринардим. Хуллас янгича ёндашувларни олиб келиб, амалиётга жорий қилардим. Мактабда олган тажрибам мени тарбияси оғир болалар билан ишлаб кетишимга замин бўлди.

– «Меҳрибонлик уйи»да ишни нимадан бошладингиз?

– 1985 йил 25 апрель куни мени 20-сонли «Меҳрибонлик уйи»нинг директорлигига тайинлашди. Дастлабки вақтда болаларнинг аҳволини кўриб, кўзимга ёш келарди. Бир бола ёнимга келиб, «Нимага йиғлайсиз», деб сўради. Мен эса, «Йиғлаётганим йўқ, ўғлим», десам, боласи тушмагур қўймайди. «Кўзингиз нам», дейди. «Нимадир тушгандир» деб аранг кутуламан.

Болаларнинг устидаги кийимлар қора, тўқ рангларда эди. Ходимлардан «Нега болалар бунақа кийимларда юришибди», деб сўрасам «Ифлослиги билинмайди», дейишди. Кўп ўтмай уларни турли, ёрқин ранглардаги кийимларга алмаштирдим. Ахир, болалар қувониши керак-ку!

Ҳар куни эрталаб соат олтида ишга келиб, болаларни турғизиб мактабга жўнатардим. Болалар даврасида нонушта, тушлик, кечки овқатни биргаликда тановул қилардик. Бир дастурхон атрофида ўтириб, гаплашиш кишиларни яқинлаштиради. Ошпазлар ҳам бора-бора болалар учун тайёрланадиган овқатнинг сифатига эътибор берадиган бўлишди.

– Сиз ҳақингиздаги мақолалардан бирида озиқ-овқат, болалар кийими борасидаги муаммолар ҳал қилингандан кейин «Меҳрибонлик уйи»дан қочишлар камайгани, қочганлар ҳам қайта бошлагани ҳақида ёзилган эди.

– Дастлабки вақтда мактабга юборилган болаларнинг деярли ярми кундузи соат 12 гача қочишга улгурарди. Уларни тўплагунча кеч бўларди. Мен дастлабки кунларданок қочишнинг сабабларини излай бошладим. Гап болалардами? Вазиятни яхшилаш учун улардан ёрдам сўрадим. Тарбиячиларни ҳам кузата бошладим. Болаларни урадигани бўлса ишдан бўшатдим. Оиладек муҳитни яратишга ҳаракат қилдим. Қачонки, бола «шу ер – менинг уйим, тарбиячилар – менинг ота-оналарим», деб тушунса ҳаммаси яхши бўлиб кетишига ишонгандим ва шундай

бўлди ҳам. Ўз навбатида тарбиячидан ҳам уларга ўз болаларидай муносабатда бўлишини қатъий талаб қилдим. Кимдир болаларга карата: «Оппоқ чойшабларда ётибсизлар, кадрига етинглар», деганида, «уларга оппоқ чойшаблар керак эмас, балки, меҳр керак» – деб жавоб берган эдим.

– Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш арафасида болалар уйларига эътибор қай даражада эди? Шулар ҳақида гапириб берсангиз.

– Муаммолар кўп эди. Москвани хомашё билан таъминлашимиз етмаганидек, ишчи кучи ҳам ўзимиздан эди. Болалар уйларини битирган тарбияланувчиларни Иваново каби тўқимачилик заводи ёки фабрикалари бор шаҳарларга жўнатардик. Умуман, болаларни олий маълумотли қилишга эътибор қаратилмасди. Мен уларни ўқитувчилик ёки бошқа касбларга йўналтириш мақсади билан техникумларга жойлашга ҳаракат қилардим. Аммо, улар камчиликни ташкил қиларди. Кўпчилигида билим етишмасди. Бу муаммо мени жуда кўп ўйлантирарди...

Шўро даврининг охириги йилларида болалар уйларига пул ўтказиш йўли билан дўконлардан маҳсулотлар харид қилиш бўйича яхши бир қарор қабул қилинди. Бунга қадар барча маҳсулотлар халқ таълими тизимига тегишли омборлардан олинарди.

– 1991 йил 31 августда мустақиллик эълон қилинган вақтда кўнглингиздан қандай ўйлар ўтди?

– Мустақиллик эълон қилинганда енгил нафас олдим. Ахир, мустақил давлат бўлдик, эркин бўлдик. Назорат қилувчи органлар қамайди. Бири Марказдан келиб, «бундай бўлади», деб кетса, Тошкентдан келган бошқаси «ундай бўлади», деб фикр билдирарди. Қайси бирини қилишни билмай аросатда қоларди, киши. Кейин Москвалик текширувчилар ёрдам бериш учун эмас, кўпроқ танқид қилиш учун келарди.

Бир мисол. Шўро давридаги идишлар алюмин қошиқ, стаканлардан иборат эди. Мустақилликнинг илк

йиллариданок буларни сирланган, чинни идишларга алмаштирдик.

Ўтиш даври кийинчиликларига қарамай Президент И.Каримов болалар уйларига катта эътибор қаратдилар. «Меҳрибонлик уй»лари таъмирланди, бинолар ичига сув ўтказилиб, канализация қувурлари ётқизилди.

– «Меҳрибонлик уйи» мисолида мустақиллик йилларидаги ўзгаришлар ҳақида яна нималар дейиш мумкин?

– Боя айтганимдек, болаларнинг билими мени ташвишга солаётгани асосий масала эди. Бунинг сабаби, тарбияланувчилар гуруҳлари 35 ва ундан кўп болалардан ташкил топарди. Гуруҳларда бир неча синф ўқувчилари аралаш эди. Дастлаб, тарбияланувчилар миқдори 25 тага туширилди, кейин яна камайтирилди.

Касб-ҳунар коллежлари ташкил топгач болаларни интилишларига қараб, уларга жўнатиш механизми йўлга қўйилганлиги қувонарли бўлди. «Меҳрибонлик уйи»да бадий ҳаваскорлик тўғарақларини фаоллаштиришга эътибор қаратдим.

– Мустақиллик вақтида таълим ва тарбияни биргаликда олиб боришга алоҳида эътибор қаратилди. «Меҳрибонлик уйи»да ҳам тарбия масаласи долзарб ҳисобланади. Шундай эмасми?

– Албатта, шундай. Чунки, болалар уйи тарбияланувчиларида боқимандалик кайфияти шаклланиб қолиш эҳтимоли катта. Бунинг олдини олиш эса болаларни меҳнатга ўргатиш зарур, деб ўйлайман. Шу мақсадда ўғил болаларга биттадан дарахт ва ер ажратдик, қизларни эса уй ишларига жалб қилдик.

Кейин ҳар бир гуруҳда болалар ўртасидан етакчи белгилаб қўйдик, улар тарбиячиларга ҳақиқий ёрдамчи бўлишди. Шунингдек, иш жараёнида оила муҳитини яратишга жиддий эътибор қаратдим.

Қаранги, меҳр калбдан калбга ўтар экан. Она доим бировга, айниқса оиласига меҳр берган, эвазига меҳр олган. Бахтни, аҳилликни, бирдамликни ўз қўли билан яратган. Ҳа, мен болаларнинг барчасини ўз боламдек кўрадим. Болалар ҳам менга номимни айтиб эмас, балки, «Она» – деб муружаат қилишадиган бўлишди.

Кўпчилик, бизнинг тарбияланувчиларимизни «юзлари кизил, кўзлари чакнаб туради, гўё оилада тарбияланган болаларга ўхшайди-я!» – дейишади. Шунинг ўзи меҳнатимизга берилган катта баҳо, деб биламан.

Касбим – педагог. Кўчада юрсам ҳам ўсмирларни, ёшларни кузатаман. Агар чекаётган ўсмирни кўрсам, тартибга чақираман. Сиз индамай кетсангиз, мен индамай кетсам, ахир, ҳаммаси шундан бошланади-да!

– Мустақиллик йилларида ўзбек ва корейс миллатларининг ҳамжиҳатлиги янги босқичга кўтарилди. Бу ҳақда нималар дея оласиз?

– «Ўзбекистон – умумий уйимиз». Мана шундай ёндашув ушбу мамлакатда 130 дан ортиқ миллатларнинг баҳамжиҳат яшашини таъминламоқда. Ҳар бир миллат ва элат ўз анъаналари, маданияти, тилини ўрганишига шарт-шароитлар яратилганлиги ҳам Ўзбекистондаги сиёсатнинг инсонпарварлигидан далолатдир. Мамлакатда Корейс маданият марказлари ассоциацияси фаолият юритмоқда, бу йил Корея маданияти ва санъати уйига ғишт қўйилганлиги ҳам қувонарли бўлди.

Икки миллат ўртасидаги ўзаро ҳурмат ва меҳр-оқибат муҳитини айтмайсизми? Хоразмда қўшниларимиз «галинг», деб уйларига таклиф қилишади. Сухбатлар... Ўзбекона мулоқот менга жуда ёқади. Анъаналаримизда ҳам ўхшаш жиҳатлар кўп. Ушбу ўринда катталарни ҳурмат қилиш, отанани қадрлаш каби қадриятларни айтиш мумкин.

2002 йили Кореяга бордим. Шўро даврида она тилимизни ўрганишга ҳозиргидек шароитлар яратилмаган

эди. Мен ҳам русийзабонман. Сафар чоғида икки корейс ўртасидаги суҳбатни ўзбек таржима қилиб турди.

Ушбу ташриф давомида бир журналист интервью олаётганда «Кореяда қолмайсизми?» – деб сўраб қолди.

Мен журналистга қўйидагидек жавоб қайтардим:

– Миллатим – корейс. Лекин, Ўзбекистон – менинг Ватаним. Шу заминда туғилиб-ўсдим. Халқимга, юртимга меҳр қўйдим. Ҳаммадан қувонарлиси, Ўзбекистоннинг корейслари ичида биринчи Ўзбекистон Қаҳрамони бўлдим.

Севара Пўлатова тайёрлади.

Истиқлол шарофати

Муаззам Фузайловна Қодирова – 1938 йилда Бухоро вилоятида туғилган. Бухоро вилоятининг Вобкент тумани Йимқозихон қишлоқ фуқаролар йиғинида қишлоқ хўжалиги соҳасида ишлаган.

– Сизнинг болалигингиз уруш ва урушдан кейинги йилларда кечган. Ўша машаққатли ва оғир ўтган болалик давридан хотирангизда нималар сақланиб қолган?

– Дарҳақиқат ўша даврларда ҳаёт ниҳоятда оғир бўлган. Айниқса уруш йиллари. Оилаларда турмуш кечириш мароми бузилган. Эркаклар фронтга кетишган. Аҳолининг аксарият қисмини аёллар ва болалар ташкил қилган. Колхоздаги оғир ишлар, уй-рўзғор тебратиш аёлларнинг елкасида эди. Нон топиш муаммо бўлган. Ҳамма нарса фронт учун, ғалаба учун шиори остида яшардик. Аёлларнинг умри далада ўтарди. Ўспирин ёшлар ҳам фронтга мажбуран жўнатилган. Оғир ҳаёт синовларига бардош бериш учун метин юрак ва ирода керак бўлган. Мана шундай машаққатли ва оғир ҳаёт синовларига бардош бериб шу кунларга ҳам етиб келганлар ҳозир оз қолди.

Ўша оғир кунлар тошга ўйилган нақшдек хотирамда сақланиб, мухрланиб қолган. Оғир меҳнат туфайли кўпчилик ёш болалар ўқиш-ёзишдан Мосуво эди. Сахар куёш чикмасдан далага, яйловга ва турли юмушларга чиқишга ҳамма мажбур эди. Бу ҳақиқатан ҳам қора кунлар, дўзахнинг фоний дунёдаги бир кўриниши эди, десак муболаға бўлмайди. Нега шундай оғир кунлар бизнинг чекимизга тушди? Буни биз ўша вақтда англаб тагига ета олмас эдик. Бизнинг болалигимиз ғам-андухларга тўлиб тошган, қачон бир бурда нон топаман-у ва оқшом қорним бир оз тўк холда, хотиржам ухлайман деган ўй-хаёллар билан яшардик.

Ҳозирги невараларимиз, эвараларимизнинг қувноқ ва гўзал ҳаётини кўриб ҳавасимиз келади. Қани энди фалакнинг гардиши айланса-ю бошқатдан туғилиб, шу замонга қайтиб келиб қолсак! Шукрки, осмонимиз мусаффо, юртимиз тинч, дастурхонларимиз тўкин-сочин, йўллар равон, кўчалар гавжум, ҳаёт доим қайноқ. Бозорларда маҳсулотларнинг хилма-хил турини учратасиз. Дўконларнинг пештахталари турли-туман товарлар билан тўлиб-тошган. Илгариги бир кўринишдаги ошхоналар ўрнида ранг-баранг ва худди эртақлардаги каби кафе, ресторан ва чойхоналарнинг қурилганлигини айтмайсизми? Хулласи калом, ҳамма нарса инсон манфаати учун муҳайё.

– Сизнинг 50 йиллик ҳаёт йўлингиз собиқ совет тузуми даврига тўғри келади. Сиз ўша пайтлари колхоз тизимида ишлаб, мустабид тузумнинг барча оғирликларини ўз бошингиздан кечирдингиз. Шу ҳақда нималар дея оласиз?

– Собиқ совет тузуми шундай бир тизимга асосланган эдики, унда эзгу орзу ва умидлар ҳақида ўйлашнинг ўзи катта бир орзу эди. Бизнинг ўлкамиз пахта етиштиришга мослашган ва пахта етиштириш, унинг ҳосилини давлатга етказиш ҳар бир хонадон ва колхоз аъзосининг асосий бурчи ҳисобланарди. На томорқа хўжалигини юритиш ва на

уй чорва молини боқиб фойдаланишга имкон бўлганлигини ҳеч эслай олмайман. Агарда сиз томорқа хўжалигингизни юритсангиз партия ва халқнинг душманига айланиб қолардингиз. Томорқангизда бирор бир махсулот етиштирсангиз ва уни бозорда сотсангиз борми, сизни «чайқовчи»га айлантириб қўйишлари ҳеч гап эмас эди.

Рўзғор тебратиш, ҳаёт кечириш даражаси фақат пахта билан ўлчанар ва пахта сиёсати ҳамма нарсани белгилаб берар эди. Пахта ҳосили яхши бўлса ва пахта мавсумидан муваффақиятли ҳамда эсон-омон қутулсак, қишда бир оз нафас ростлай олар эдик. Агар пахта плани бажарилса йил охирида йиллик пул мукофоти берилар эди ва бизнинг асосий даромадимиз, қозонимизни оқартирадиган маблағ шу бўларди, холос. Шу сабаб халқ қишин-ёзин пахта ўйи билан яшарди. Шундай қилиб, пахта ўзбек қишлоқлари ҳаётини эрта баҳордан то кеч кузга қадар ўз домига тортиб турган. Пахта етиштирилмаса пул йўқ, демак яшаш учун егулик ҳам йўқ. Ўзингиз биласиз пахтани экиш, ўстириш, парваришlash қуллар меҳнати каби ниҳоят даражада оғир бўлган. Пахта апрель ойида экилса, май ойида яганалаш, ундан сўнг бегона ўтлардан бир неча маротаба тозалаш, чел тортиш, суғориш, ўғитлаш, чеканкалаш, дефолиация қилиш каби ишлов бериш ва парваришlashнинг бир неча босқичлари амалга оширилган. Бу ишларнинг барчаси инсон саломатлигига жиддий путур етказган. Аёллар бутун умри давомида ҳаётини пахта далаларида ўтказарди. Ҳатто эмизикли аёллар бешикдаги боласини экин майдонларига олиб кетиб дарахт шохларидан арғимчоқ ясаб ўша ерда ҳам дала ишларини ҳам бола парваришини амалга оширар эдилар. Бу ҳолатларнинг нафақат гувоҳи бўлганман, балки ўша аёллар қатори ўз бошимдан ҳам кечирганман.

Қишлоқ хўжалиги ва пахтачиликнинг энг оғир ва чидаб бўлмас ҳалокатли жиҳатларидан яна бири пахта майдонларининг кимёвий препаратлар билан ишлов берилиши даврлари десак муболаға бўлмайди. Одамлар яшаб турган

уйлар, хонадонларга туташ дала майдонлари устидан самолёт учиб ўтиб дефолиацияни амалга оширар ва тинч аҳолини тўғридан-тўғри заҳарлаб ўтарди. Дефолиация жараёнида қишлоқнинг бешиқда ётган гўдақларидан тортиб қарияларигача тотал равишда химиявий заҳарли моддалар билан шафқатсизларча заҳарланган. Сарик касаллигининг авж олиш сабабларидан асосийси ҳам шундан эди. Ичадиган сувимиз, нафас оладиган ҳавомиз кимёвий моддалар билан заҳарланарди. Бу заҳарланиш нафақат пахта майдонлари, балки чорва моллари истеъмол қиладиган ўсимликлар, ичимлик суви, сабзавот ва мевалар орқали ҳам инсон организмига ўтарди.

Бу совет тизимининг миллатимизга нисбатан шафқатсизларча таҳқирлаш ва хўрлаш сиёсати эди. Россияда, ҳатто Ўзбекистондаги рус миллати кўп яшайдиган шаҳарлар аҳолиси саноат корхоналари, савдо шаҳобчалари, бошқарув ва маъмурий идора муассасаларини эгаллаб олган бўлиб, улар қишлоқдаги куллик меҳнатидан йироқ ва оғир ишлардан озод эдилар. Ҳа, пахта бу – ўзбек ва ўзбек халқига яқин Ўрта Осиё халқларининг пешонасига битган бир куллик қисмати эди. Ўзбекистон Республикаси аҳолиси бутун вужуди билан пахтага боғланиб қолган ва унинг коронғу келажаги ҳам шу билан боғлиқ эканлигига шакшубҳа йўқ эди. Мактаб ўқувчилари, олий ўқув юрти талабалари билим олишининг маълум даври далада, пахтазорда ўтган. Пахта «оқ олтин» дея улуғланар, у ҳақда шеърлар, асарлар ёзилар, куй-қўшиқлар басталанарди. Ҳаттоки, театрлардаги спектакллар ҳам пахта мадҳи ва у билан боғлиқ воқеликларни акс эттиришга қаратилган эди.

– **Республикамизнинг мустақилликка эришганлиги ҳақидаги қувончли хабарни қандай қарши олгансиз?**

– Бу ҳақиқатан ҳам қувончли бир хабар эди. Аммо бу хабарни ҳар ким ўзича қабул қилган. Мисол учун собиқ совет тузумида яшаган ва доим ўша давр сиёсатига сидқидилдан хизмат қилган баъзи бир инсонлар учун бу

яхши хабар эмас эди. Аммо миллат ва унинг ғам-ташвиши, миллатнинг фахр туйғусини чуқур хис қилган инсонлар учун бу янги ҳаёт, янги даврнинг бошланиши, миллатнинг қайта туғилиши, унинг қайта тикланиши учун чексиз имкониятлар яратилишига умид бағишловчи қувончли бир хушxabар эди. Мустақилликнинг илк даврларида айрим кимсалар Ўзбекистон Республикасининг келажакдаги режаларига шубҳа билан қарашар ва давлат сиёсатига ишончсизлик билдиришар эдилар.

Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ Юртбошимиз яқин ва келгуси учун мўлжалланган ижтимоий-сиёсий вазифаларни аниқ белгилаб берар экан, бутун дунёга қарата: «Мустақил Ўзбекистон давлатининг сиёсати бундан буён инсонийлик ва эзгулик тамойилларига, умуминсоний қадриятларга асосланади», дея эълон қилди. Ҳа, халқ ва унинг илғор қисми Президентимиз И. Каримов раҳнамолигида бу ишда собитқадамлик йўлини танлади ва ҳозирги вақтда бунинг ижобий натижаларини ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз.

Мен жуда яхши эслайман, илгари бир қишлоқда ниҳоят битта енгил машина бўлиб, у ҳам бўлса бир мансабдор шахс ёки партия аъзосига тегишли эди. Одамлар машина оламан деб ўн йиллаб навбат кутишарди. Ҳозир эса деярли ҳар бир хонадонда учратамиз, ҳаттоки баъзи бир оилаларда 2 тадан енгил машиналар борлиги кишини қувонтиради. Собиқ совет машиналари Асакада ишлаб чиқарилган ўзбек-корейс кўшма корхонаси машиналари билан солиштирганда анча содда бўлиб, замон талабига жавоб бера олмасди. Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаётган машиналар эса ҳар томонлама қулай, ихчам, сифатли ва ҳар қандай шароитга чидамлидир. Бундан ташқари йўлларнинг таъмирланганлиги ва бундай таъмирлаш ишларининг айни пайтда фаол равишда давом эттирилаётганлигини айтмай-сизми? Йўлларимизда хилма-хил транспорт турлари сони

кўпайди. Шаҳар ва кишлоқлар ўртасида транспорт қатнови яхшиланди.

Мустақиллик даврида бизнинг қишлоқларимиз ҳаётида яна бир муҳим воқеа содир бўлди. Бу аҳолининг ичимлик суви билан таъминланишидир. Илгари қишлоқда ичимлик суви асосан очик ҳовузлардан олинар ва шунинг учун ҳам турли касалликларга чалиниш ҳолатлари учраб турарди. Кудуклардан олинадиган сув эса таркибий жиҳатдан талабга жавобга бермасди. Истиклолнинг шарофати билан Бухоро аҳолиси Самарқанд вилоятидаги Дамхўжа сувидан фойдалана бошлади. Бу сув ҳукуратимиз ташаббуси билан Бухоро шаҳри ва вилояти ҳудудига қувурлар орқали тортиб келтирилди. Ичимлик суви билан таъминлаш муаммосининг ҳал этилиши аҳолининг саломатлигини тиклаш сиёсатида ўзининг ижобий натижаларини намоён қилаётганлиги қувонарлидир.

Кейинги даврларда яна бир қувончли воқеаларнинг гувоҳи бўлаяпмиз. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримовнинг ташаббуси билан мамлакатимизда намунали уйлар қуриш авж олди ва қишлоқ аҳолисини замонавий турар-жой бинолари билан таъминлаш масаласи яхшиланди. Бундай уй соҳиблари яшаш учун жуда катта қулайликларга эга бўлдилар. Айни пайтда замонавий қишлоқ уйлари қишлоқларимиз кўркига янада кўрк бағишламоқда.

Хулоса қилиб айтганда, қишлоқ ҳаётида кечаётган улкан ўзгаришларнинг барчаси мамлакатимизда қишлоқ аҳолисига қаратилаётган юксак эътибор ва ғамхўрликнинг эркин ифодаси десам муболаға бўлмайди.

Бобур Аминов тайёрлади.

Халқимиз саломатлиги йўлида

Раъно Ришатовна Маликова – 1942 йили Бухоро вилоятида туғилган. 1992 – 2010 йилларда Самарқанд давлат университетининг тиббиёт кафедрасига мудирлик қилган. Тиббиёт фанлари номзоди.

– **Мустақиллик йилларида соғлиқни сақлаш соҳасида қандай ўзгаришлар рўй берди?**

– Юртимизда мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ эл соғлиғини мустаҳкамлаш, айниқса, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш, жисмонан соғлом ҳамда маънан етук авлодни тарбиялаш масаласига устувор вазифа сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мустақиллик йиллари ҳукуратимиз раҳнамолигида кучли ижтимоий сиёсат юритиш, соғлиқни сақлаш тизимини комплекс ислоҳ қилиш ва унинг инфратузилмасини ривожлантириш бўйича кенг кўламли чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида аҳолининг ўртача умр кўриш даражаси узайди.

Президентимиз И.Каримов ташаббуси билан миллий тиббиётимиз тизимига асос бўлган соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш Давлат дастурининг қабул қилиниши, шунингдек, Ўзбекистонда тиббий хизмат кўрсатишнинг ўзига хос миллий моделининг яратилиши соҳада амалга оширилаётган ислохотларни юқори босқичларга олиб чиқишда муҳим дастуруламал бўлиб хизмат қилмоқда. Мамлакатимизда сифат жиҳатидан янги, энг юксак талабларга жавоб берадиган бирламчи тиббиёт, республика ҳамда вилоятлар шошилинч тиббий ёрдам кўрсатиш ва хирургия, кардиология каби ўнлаб йўналишларга ихтисослаштирилган марказларни ўз ичига олган тиббиёт муассасаларининг мукамал ва ишончли тармоғи вужудга келди.

Соғлиқни сақлаш соҳасида илғор шакл ва услублар амалиётга жорий қилинди. Жойларда мураккаб юқори технологияли тиббий хизмат кўрсатувчи республика

даволаш муассасаларигача – барча даражаларни камраб олган аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишнинг яхлит тизими юзага келди.

Айниқса, она ва бола соғлиғини муҳофаза этишга, соғлом бола туғилиши, жисмонан ҳамда маънан баркамол авлодни вояга етказишга устувор аҳамият берилмоқда. Жумладан, Президентимиз ташаббуси билан 1998 йил – «Оила йили», 1999 йил – «Аёллар йили», 2000 йил – «Соғлом авлод йили», 2001 йил – «Оналар ва болалар йили», 2010 йил – «Баркамол авлод йили», 2012 йил – «Мустақкам оила йили», 2014 йил – «Соғлом бола йили» деб эълон қилинганлиги бу борадаги хайрли ишларнинг муҳим асоси бўлиб хизмат қилди. Шунингдек, жорий йилда қабул қилинган «Соғлом она ва соғлом бола йили» Давлат дастури ҳам мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза қилишга қаратилаётган юксак эътибор ва ғамхўрликнинг ёрқин намунаси.

Ҳозирги кунда бунёд этилаётган замонавий даволаш муассасаларида ноёб технологиялар орқали хизмат кўрсатишга қодир мутахассислар тайёрлашга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мухтарам Юртбошимизнинг 2015 йилдаги "Тошкент давлат стоматология институтини ташкил этиш тўғрисида"ги Қарори билан яна битта олий таълим муассасаси фаолияти йўлга қўйилганлиги ғоятда қувонарли бўлди.

Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек, бизнинг тажрибамиз соғликни сақлаш соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар доимий ва узлуксиз жараён эканидан далолат беради. Тиббиёт ҳам илм-фан, ҳам амалиёт сифатида мунтазам такомиллашиб бормоқда ва бу бизнинг миллий соғликни сақлаш моделимизда ўз ифодасини топган.

– Мустақиллик эълон қилинган вақтда кўнглингиздан қандай ўйлар ўтди?

– «Мустақиллик», «миллий истиклол» сўзларини хар гал эшитганимизда кўнглимиз тоғдек кўтарилади, ўзлигимизга қайтганимиздан, миллий кадриятларимиз тикланганидан дилимиз фахр-ифтихорга тўлади. Халқимиз асрлар давомида орзу қилган дориломон кунларга етганимизга Аллоҳга шукроналар айтамиз. Инсонга хаво, куёш, сув, нон, ота-она қанчалик азиз ва муқаддас саналса, Ватан ҳам шунчалар муқаддас ва мўътабардир. Ватан она тупроқдан, далалар, қир-адирлар, мовий ранг тоғлар, дашту саҳролардан бошланади. У бизни онамиз қаби ўзининг иссиқ бағрида меҳр билан эркалайди, севиб ардоқлайди, вояга етказди, камол топтиради. Шу сабабли ҳам биз уни она Ватан деб айтамиз, онамиз қаби севамиз, кадрлаймиз. Зеро, инсон учун ўзи туғилиб ўсган жой ҳамма нарсадан азиздир.

– **Мустамлакачилик даврида ноҳақ жабр кўрган ватандошларнинг номларини абадийлаштириш бўйича мустақиллик йилларида қатор хайрли ишлар амалга оширилди. Бу ҳақда нималар дея оласиз? Бирор мисол келтира оласизми?**

– Сталинга сиғиниш йиллари халқимиз бошига оғир қулфатларни солди. Минглаб бегуноҳ одамлар қатағон қиличидан ўтказилди, уларнинг аксарияти шафқатсизларча отиб ташланди. Қатағон қурбонлари ҳаёти ва фаолиятини ўрганиш, уларнинг табаррук номларини абадийлаштириш Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 1999 йил 12 майда эълон қилган фармойиши ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 22 июлда эълон қилинган «Ватан ва халқ озодлиги йўлида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абадийлаштириш тўғрисида»ги қароридан сўнг кенг йўлга қўйилди. Ана шу ҳужжатлар асосида «Шаҳидлар хотираси» хайрия жамғармаси тузилди. Мамлакатимиз пойтахтида «Шаҳидлар хотираси» ёдгорлик мажмуаси барпо этилди. 2002 йилда Тошкент шаҳрида «Қатағон қурбонлари

хотираси» музейининг ташкил қилиниши ҳам бу борадаги хайрли ишларнинг давомидир.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Сталин даври катагонлари бизнинг оиламизни ҳам четлаб ўтмади. Отамни Араббой исмли амакилари 1937 йили ноҳақ катагон қилинган ва 14 йил мобайнида Сталин лагерларида камок даҳшатларини ўз бошларидан кечирганлар. Мустақилликка эришганимиздан кейин бу қариндошимизнинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида марказий телевидениеда махсус кўрсатув ташкил қилинди.

– Келажак авлодни тарбиялашда нималарни муҳим деб ҳисоблайсиз?

– Бугунги кунда маънавий ва жисмоний баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказиш халқимиз учун умуммиллий, умумдавлат миқёсидаги вазифа саналади. Мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритиши эркин фикрлайдиган, ўз-ўзини англайдиган, жамият мақсад ва манфаатларини тушуниб етадиган, ҳар томонлама етук комил инсонни тарбиялаш вазифасини давлат сиёсати даражасидаги устувор йўналиш қилиб белгилади. Уни амалга ошириш эса энг аввало тарбияланувчиларнинг ички руҳий маънавиятини бойитиш ва мустақил дунёқарашини шакллантиришни тақозо этади. Маънавиятни ёшларимизга ўргатишга эҳтиёж ошиб бормоқда ва бу борада олдимизда жуда катта вазифалар турибди.

Бобур Аминов тайёрлади.

Сулола давомчиси

Амирсаидхон Халимович Усмонхўжаев – 1944 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Маданият, фан ва таълим соҳаларида раҳбарлик вазифаларида ишлаган. Ҳозирда «Муфтий Бобохоновлар тарихи» кўргазмаси раҳбари.

– Сиз анча таниқли Бобохоновлар оиласининг вакили ҳисобланасиз. Аждодларингиз шўро тузуми даврида динга бўлган қарши кураш сиёсатидан жабр кўрган. Сизнинг оилангиз мисолида ўз эътиқодига содиқ қолиш қимматга тушганлиги аён.

– Буни ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайди. Ахир қатағон қилинган, ҳалок бўлган инсонлар умрини нимадир билан ўлчаб бўладими? Йўқ, албатта. Ваҳоланки, шўролар учун инсон умри, унинг кадр-қиммати аҳамиятга эга эмас эди.

Эшон Бобохон дастлаб Тилла Шайх масжиди имом-хатиби эдилар. Кейин 20 йил (1924 – 1943) давомида ўзлари ва оилалари тазйиқ остида яшади. 1928 йил уйи мусодара қилинди, қаҳратон қишда ўз ҳовлисидан кўчирилиб, дабдурустдан беш минг сўм солиқ солинди. Акс ҳолда Тошкент шаҳридан чиқариб юборилишини маълум қилишади. Эшон ота ўша йили гилам ва молларини сотиб, солиқнинг 1200 сўмини тўлайди.

1924 – 1941 йиллар давомида Эшон отани милиция ва қидирув ташкилотлари вакиллари олиб кетиб, ҳар куни эртадан кечгача овқат-сувсиз ушлаб туриб, тунда кўйиб юборишар эди. Бу даврда ёшлари 66-83 га тўғри келади. Орада икки маротаба қамокка олиндилар. Бу инсон биринчи бор ўғли Зайниддинхон қори билан бирга диний сабоқ беришда айбланди. Ўғли Сибирга сургун қилиниб, 1938 йилда отиб ташланди. 1941 йилга келиб ўзи ва ўғли Зиёвуддинхонга яна худди шу айб тиркалди.

Эшон ота 1943 йили Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний назоратини ташкил қилиш ташаббуси билан чиқдилар ва 1957 йилга қадар ушбу ташкилотни бошқардилар. Кейинчалик бу вазифада ўғиллари Зиёвуддинхон (1957 – 1982), набиралари Шамсиддинхон (1982 – 1989) фаолият юритишди.

1980 йилларнинг иккинчи ярмида мустақилликка эришиш арафасида ва асосан то Президент Ислон Каримов

хокимият тепасига келгунга қадар халкимиз учун муқаддас бўлган ислом динини таҳқирлаш, диндорларни хўрлаш ишлари давом этди. 1986 йил 18 августда Шўролар коммунистик партиясининг Марказий қўмитаси «Ислом таъсирига қарши курашни кучайтириш ҳақида» қарор қабул қилди. Шу тариқа «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунга зид тарзда тўсқинликлар қонунийлаштириб қўйилди. Ахир, бу – иккиюзламачилик эмасми?

1987 – 1988 йилларда ўтказилган халқаро ислом анжуманларида хориж ислом ташкилотлари вакиллари мазкур қарорга салбий муносабат билдириб, муфтий Шамсиддинхон Бобохоновга уни тушунтириб беришни сўрашган. Муфтий Москвадаги Диний кенгашда бу ҳақда сўз очиб, ҳукуматни олиб бораётган шарқ сиёсатига салбий таъсир ўтказишини таъкидлаган. Мана шу чиқишдан кейин Диний кенгаш раҳбари муфтийни алмаштириш режасига киришди. 1989 йил бошида муфтий Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари бошқармаси ҳайъатига ариза бериб, ишдан кетишга мажбур бўлади.

Мустақилликка эришилгандан кейин Шамсиддинхон Бобохоновнинг халқаро мавқеи, юксак диний ва дунёвий билимлари инобатга олинди. У Ўзбекистон Республикасининг Миср ва Саудия Арабистонидаги фавқулодда ва мухтор элчиси этиб тайинланди.

Яна бир мисолга тўхталиш мумкин. Ўша даврда амалдорлар ёш имомларни амал, бойликка интилишини рағбатлантириб турарди. 1980 йилнинг ноябрь ойида Зиёвуддинхон қорининг умр йўлдоши Муҳайёхон ая вафот этдилар. Улар ўша вақтда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари бошқармасига раҳбарлик қилаётган эдилар. Жаноза куни Тошкентдаги масжидларининг бирининг имоми қорини олдига келиб, чопонларининг этагини ўпмоқчи бўлади. Аммо, Зиёвуддинхон қори уни бу

ҳаракатдан тўхтатади, қаддини кўтариб елкасига қоқиб кўяди.

Бу ёш имом Фарғона водийсидан келиб Зиёвуддинхон қори сабоқларини олган, у кишига шогирд тушган. Куръон ўқиш қироати яхши бўлгани учун Зиёвуддинхон қори уни Сурияга ўқишга юборишга муваффақ бўлади. Тошкентга қайтиб келганидан кейин уни Зиёвуддинхон қори катта бир масжидга имом этиб тайинлайдилар.

Ёш имомни билими ва муфтий хазратини шогирди бўлгани учун диндорлар хурмат қилиб унга ҳадяларни кўпайтириб юборишади. Бундай хурматдан у ғурурланиб димоғи кўтарилиб кетади, босар-тусарини билмай қолади, бундан ҳам каттароқ амални истаб қолади.

Ёш имомни ғаразли мақсадини баъзи ёвуз ниятли амалдорлар қўллаб-қувватлайдилар. Амалдорларни қўллашига ишонган ёш имом тўғри йўлдан адашиб қабиҳлик қилишга ўтади – «шахсан муфтийга пора бердим», деб ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига махфий хабар беради.

Текширувчилар муфтийнинг хонасида унга пора берувчи имом билан юзма-юз учраштиришади. Ёш имом муфтийга берган порани миқдори, куни ва жойини айтади. Муфтий асабларини бузмасдан ғазначини таклиф этадилар ва пул топширган чипталарни кўрсатишни сўрайдилар. Ғазначи келтирган чиптада ёш имом айтган пул миқдори ва куни тўғри келади, чиптада ҳайит муносабати билан мусулмонлардан тушган хайрия пули сифатида расмийлаштирилган эди...

Олижаноб муфтий эса, унинг қилмиши учун ўч олмасдан фойдали маслаҳатлар бериб имомликни давом этишига шароит яратиб беради.

– **Эътиқоди учун жабр кўрган бошқа ватандошларимиз ҳақида ҳам айтиб бера оласизми?**

– Замонасининг обрўли кишиларидан бўлган ва узок йиллар Ғулжа (Шарқий Туркистон) савдогарлари билан

савдо килган Тилла Шайх 1890 – 1902 йиллар орасида Ҳазрати Имом маҳалласида икки меҳробли катта масжид курдиради. Кейинчалик атрофдаги Кадвод, Қумлоқ, Зарқайнар маҳаллаларида яна учта масжид курдирган.

«Қулоқ» килиш йиллари унинг тўнғич ўғли Ғулом Шайх 1928 йили Ғулжага, отасининг савдо ҳамкорлари юртига кўчиб кетади. Унинг нияти уй-жой олиб, иш бошлаб, кейин оила аъзолари, оға-иниларини ҳамда отасини Ғулжага олиб кетиш эди. У Муборакхон ва Асалхон исмли икки кизини укалари Нўъмон Шайх ва Низом Шайх кўлида колдиради.

Бу пайтда собиқ советлар мамлакатининг чегаралари, ҳеч бир тиркиш колдирилмай, маҳкам беркитилади. Туғишган ака-укаларга қайтиб учрашиш насиб этмади. Ўтган асрнинг 60-йиллари ўрталарида Хитойдан Ғулом Шайхнинг фарзандлари, неваралари Тошкентга қайтиб келишди.

Ўз динини қўллаб-қувватлаб, масжидлар курган Тилла Шайхнинг бу савобли иши учун унинг невараси Эҳсон Низомов жавоб беришига тўғри келди.

Эҳсон Низомов ўша йиллари Ўзбекистон маҳаллий саноат вазири ўринбосари бўлиб ишларди. Марказий партия ташкилотига ҳасадчи одамлардан «юмалоқ хат» тушади. Унда Эҳсон Низомовнинг бобоси Тилла Шайх йирик дин арбоби бўлгани, масжид курдиргани ҳақида ёзилган эди.

Низомовга нисбатан партиявий тергов иши очилиб, партия аъзолигига киришда қариндошлари диндор бўлганини яширганликда айблашади. Иши Тошкент партия комитети бюроси йиғилишида кўриб чиқилади. Бюро аъзолари Низомовдан: «Бобонгиз диндор, дин хизматчиси бўлгани, масжид курдиргани ростми?» деб сўрашади. Низомов: «Мен бобомнинг бой, диндор бўлганини эшитган эдим, аммо дин хизматчиси бўлмаган. Ҳақиқатан бобом бир эмас, тўртта масжид курдирган. Бобом 1913 йили вафот этган эканлар, мен эса 1917 йили туғилганман, бобомни

тирик кўрмаган бўлсам, қандай қилиб ва нима учун бобомнинг ишларига жавоб беришим керак?» – дейди.

Низомовнинг бу жавоби бюро аъзоларини қониқтирмайди. Жомеъ масжид пештоқига араб ҳарфларида Тилла Шайхнинг исми ёзиб қўйилгани далил қилинади-да, бюро мажлиси уни партия аъзолигидан ўчириш, лавозимидан озод этиш масаласини ўртага қўяди. Масаланинг моҳиятига чуқурроқ аҳамият ҳам бермай, уруш катнашчиси, Қримда партизанлар гуруҳи командири бўлган, ҳарбий мукофотлар эгаси, захирадаги капитан Эҳсон Низомов тақдирини ноҳақ йўл билан бир дақиқада хал қилишади. Уни янги қурилаётган Тошкент чинни заводига бош муҳандис этиб ўтказишади. Орадан икки йил ўтиб, мамлакатда сиёсий вазият бироз ўзгариши муносабати билан айбсиз, ноҳақ жазоланган кишиларга нисбатан адолат қарор топади. Кейинчалик у қурилиш ишларида фаол қатнашиб, фахрий унвонга сазовор бўлади.

Яна бир мисол. Доимий фаолият юритувчи «Муфтий Бобохоновлар тарихи» кўргазмасини ташкил этиш мақсади билан турли архивларда иш олиб бордим. Россия давлат янги тарих архивининг фондидадаги бир ҳужжат эътиборимни тортди.

Масала шундан иборат эдики, 1956 йилда бир гуруҳ мусулмонлар масжид очишга рухсат сўраб, Термиз туман ижроқўмига ариза билан мурожаат қилишган. Аризани кўриб чиққан ижроқўм, ўша йилнинг 25 июнида Мурч Авлиё номли масжиднинг очилишига рухсат беради. Шу хусусдаги қарор аризачиларга топширилади. Бу хабар тез орада Москвага етиб боради. Компартия марказқўми томонидан ушбу ҳаракат собиқ Иттифок Вазирлар Кенгашининг 1955 йил 17 февралдаги масжидлар очилиши ҳақидаги қарорига хилоф деб топилади ҳамда ўша захотиёқ Ўзбекистон компартияси марказқўми ҳамда Сурхондарё партия қўмиталарига хатони зудлик билан бартараф этиш ҳақида кўрсатма берилади. Ушбу масала юзасидан Тошкентда комиссия тузилиб,

тегишли текширув ишлари ўтказилади ва масала Сурхондарё вилоят партия кўмитаси бюросида кўриб чиқилади. Бюронинг Москвага юборилган қарорида Мурч Авлиё масжиди очилишида сиёсий калтабинлик кўрсатгани ва принципсизлиги учун туман партия кўмитаси котиби ўртоқ Тумашевга ҳайфсан эълон қилинади.

Шунингдек, мазкур ҳужжатда Иттифок Вазирлар Кенгашининг масжидлар очилиши ҳақидаги қарори нотўғри тушунтирилгани ва унинг ижросида йўл қўйилган хатолар учун вилоят ижроқўми котиби А.Саидовга ҳам ҳайфсан эълон қилингани ҳамда Ўзбекистон Вазирлар Кенгаши қошидаги Дин масалалари бўйича кенгашнинг Сурхондарё вилояти вакили вазифасидан озод этилиши ҳақидаги буйруқ вилоят ижроқўмига топширилгани, масжид очиш ҳақидаги аризанинг топширилишига кўмаклашгани учун Термиз ижроқўми раиси ўринбосари ўртоқ Хайрутдиновга ҳам ҳайфсан эълон қилингани кўрсатиб ўтилган.

Қарорнинг бешинчи бандида туман молия бўлимларига диндорлар, масжидлар ва муқаддас қадамжоларга солиқ солиш фаолиятини кучайтириш зарурати ҳақида уқтирилган ва вилоят молия бўлими (ўртоқ Тошпўлатова) бунга масъул этиб белгиланган эди (*Россия Давлат Янги тарих архиви, 5-фонд, 33-руйхат, 55-ҳужжат, 7-9 варақ*).

Шўролар даврида биргина масжиднинг очилиши эмас, ҳаттоки қурилиш учун рухсат берилгани ҳақидаги хабар дарҳол Москвага етиб бориб, қандай оғир оқибатларга олиб келганини ушбу мисол яққол намоён этиб турибди.

– Мустақиллик йилларида эътиқод эркинлигини таъминлаш юзасидан қатор ишлар қилинди. Ислом динига муносабат ўзгарди. Шу жараёнларни кузатувчиси ва Бобохоновлар сулоласи вакили сифатида бу ҳақда нима дея оласиз?

– Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси ўрнига 1992 йилда бешта – Мовароуннаҳр (кейинчалик Ўзбекистон), Тожикистон, Қозоғистон, Қирғизистон

ва Туркменистон мусулмонлари диний бошқармалари ташкил этилди. Диний кадрлар тайёрлаш мактаби Ўзбекистон ҳудудида қолди.

Ўтган йиллар мобайнида мустақил давлатларнинг динларга, жумладан, ислом динига муносабат борасидаги сиёсати тубдан ижобий томонга ўзгарди. Ҳамдўстликка аъзо ҳар бир мамлакатда диндорларга кенг эркинлик берилди, диний китоб-журналлар минглаб нусхаларда босиладиган бўлди, масжидлар сони кўпайди, янги диний ўқув юртлари очилди. Бу жараёнда имом-хатиблар, уларнинг ноиблари, муаззинлар, шунингдек, диний таълим муассасалари учун махсус тайёрланган ўқитувчи кадрлар етишмаслиги аниқ эди. Ҳар бир республикада малакали диний кадрларни, дин хизматчиларини тайёрлаш энг долзарб муаммо сифатида кун тартибига чиқди. Исломиёв ўқув юртларининг янги ўқув дастурлари тузилиб, тасдиқланди. Тошкент ислом университети ташкил қилинди, таълим муассасаларида «Диншунослик» фани ўқитила бошланди. Ислом ривожига улкан хисса қўшган олимларнинг номлари абадийлаштирилди, асарлари қайтадан чоп этилди, янги мажмуалар барпо этилди. Авваллари Умра ва Ҳаж сафарига йилига 4-5 киши боришга муваффақ бўлса, ҳозир беш мингдан зиёд киши бормоқда.

Маърифатчилар сулоласининг уч авлоди вакиллари – ота, ўғил, неvara муфтийлар туғилиб, вояга етган Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида жойлашган Ҳазрати Имом маҳалласи ҳам мустақиллик йилларида тамомила ўзгарди.

Бу ердаги тарихий ёдгорликлар шўролар даврида кўримсиз, бетартиб иморатлар билан ўралган, тор илон изи йўллари, берк кўчалар шаҳарсозликнинг замонавий талабларига жавоб бермас эди. Меъморий ёдгорликларни таъмирлаш, атрофини ободонлаштиришга маҳаллий ҳокимият яхши эътибор бермас, диний бошқарма раҳбарларининг бу

ишларни ташкил этиш бўйича таклиф ва ташаббуслари етарлича қўллаб-қувватланмас эди.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов ташаббуси ва кўрсатмаси билан 2006 йил ноябрда Ҳазрати Имом махалласини қайта куриш ва меъморий ёдгорликларни таъмирлаш ишларининг ялпи режаси белгиланди. 2007 йил 20 февралда Юртбошимизнинг «Ҳазрати Имом (Ҳастимом) жамоатчилиқ жамғармасини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги қарори эълон қилинди. Бу ҳужжатда мажмуадаги тарихий ёдгорликларни асл ҳолидагидек қайта тиклаш, кенг қўламли қурилиш-таъмирлаш, ободонлаштириш ишларини бажариш, шунингдек, мажмуа инфраструктурасини намунали ҳолга келтириш асосий мақсад қилиб белгиланди. Бу ишларни амалга ошириш учун Ўзбекистон ҳукумати 500 миллион сўм маблағ ажратди. Мажмуани миллий услубда кўзланган муддатларда қуриб битказиш учун энг моҳир ва тажрибали усталар, техник ходимлар ҳамда боғбонлар жалб этилди.

Мисли кўрилмаган қисқа муддатда тарихий ёдгорликлар атрофида очилган 95 минг квадрат метр майдонда бетакрор Ҳазрати Имом меъморий мажмуаси барпо этилди. Бу ерда янги, бир вақтнинг ўзида 2500 киши намоз ўқий оладиган Ҳазрати Имом жомеъ масжиди, Ўзбекистон мусулмонлари идорасининг қароргоҳи қурилди, Мўйи муборак мадрасаси биносида Ҳазрати Усмон Мусхафи музей-кутубхонаси ташкил этилди, Ислом тамаддунининг турли асрларга оид обидалари – Барокхон мадрасаси, Қафқол аш-Шоший мақбараси, Тилла Шайх масжиди, Намозгоҳ масжиди жиддий қайта таъмирланди, Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институтининг янги биноси қуриб битказилди, бутун майдон ободонлаштирилди.

Бугунги Ҳазрати Имом меъморий мажмуаси мисолида ишонч билан айтиш мумкинки, мустақил Ўзбекистонда

Ислом маданиятининг кўп асрлик гўзал анъаналари кайта тикланмоқда.

Мустақиллик йиллари Ўзбекистон халқи, улар каторида мусулмонлар Юртбошимиз бошчилигида мураккаб ва таҳликали синовлардан, тўсиқ ва ғовлардан ўтиб, ёвуз ва зўравон ҳаракатлар олдида бош эгмади, қийинчиликларга бардош бериб, оғир ва машаққатли йўлларни ортда қолдириб, танлаган йўлидан қайтмади ва айни пайтда ўз эзгу мақсадларига етиш учун қатъият ва матонат билан кадам қўйиб бормоқда.

Бобур Аминов тайёрлади.

Маданий мерос – бойлигимиз

Ғайратдин Хожаниязов – 1948 йилда Қорақалпоғистон Республикасида туғилган. Таниқли археолог олим, тарих фанлари номзоди. Ўзбекистон Қаҳрамони. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати аъзоси.

– Айтингчи, археология соҳаси Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш арафасида қандай ҳолатда эди?

– Тарих ёзиб битилган, уни ўзгартириб бўлмайти, аммо аччиқ ҳақиқатни тан олиш керакки, кимлардир шундай буюк халқни йўқ қилиш, тарихини ўзгартириш ва ўчиришга ҳаракат қилди. Бизнинг бой маданиятимиз, адабиётимиз, санъатимиз, бир сўз билан айтганда ўзлигимиз кадрланмади. Мустақилликка қадар Қорақалпоғистонда археология илмига ҳам эътибор қаратилмади. Биласизки, тарихни ўрганишда археология илмининг тутган ўрни алоҳида. Аммо бу соҳа бўйича мутахассислар умуман етишмасди. Бебаҳо археологик ёдгорликларимиз тупрок остида кўмилиб қолди. Маҳаллий олимлар, тадқиқотчиларга археологик изланишлар олиб боришга йўл очиб берилмади. Чунки Президентимиз И.Каримов айтганларидек, «...тарих

хақиқатларини билиш кишига қувват беради, уни ҳаёт хақиқати билан қуроллантиради».

– Мустақиллик йилларида соҳада қандай ўзгаришлар рўй берди?

– Мустақиллик йилларида юртимизда олиб борилаётган асрга татиғулик ўзгаришларни кўриш, сезиш ва унинг мазмун-моҳиятини англаш ҳар бир юртдошимизга шу буюк ва гўзал заминнинг фарзанди эканлигидан фахрланиш туйғусини бағишлайди, албатта. Бугунги кунда биз танлаган йўл, эришаётган ютуқларимиз жаҳонни лол қолдирмоқда. Биргина Қорақалпоғистон мисолида бунга юзлаб мисоллар келтириш мумкин. Ўзим фаолият юритаётган археология соҳасида ҳам ютуқлар бисёр.

Мустақилликка қадар Қорақалпоғистонда археология бўйича мутахассислар тайёрланмаган бўлса, истиқлол шарофати билан Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университетида «археология» махсус фан сифатида ўқитиладиган бўлди. Эски қалъаларда амалий машғулотлар ўтказила бошланди. Ҳозир ушбу олий ўқув даргоҳида магистратура мутахассислиги ҳам очилган.

Янада қувонарлиси, бугунги кунда археологларимиз хорижлик ҳамкасблари билан ҳамкорлик қилиш имкониятига эга бўлишди. Хусусан, қорақалпоқ олимлари 1995 йилдан буён Австралиянинг Сидней университети археологлари билан бирга минг йиллар мобайнида кўчма қумлар остида ётган Акчахонқалъадаги (Беруний тумани) зардуштийларнинг масжид-саройлари, Марказий Осиёдаги энг қадимий (эрамизгача II – I асрларга оид) портретлар галереясини очишга эришдилар. Улар орасида бошига қуш шаклидаги тож кўндирган, бўйнига афсонавий ҳайвонларни эслатувчи тақинчок таққан, эгнига бежирим либослар кийган аслзода-оқсуякларнинг суратлари бор. Айниқса, бўйи олти метрдан баланд портрет-суратлар ҳар қандай кишини ҳайратга солади.

Неча аср оралаб, шу кунга қадар етиб келган бу бебаҳо топилмалар меҳнатсевар, фидойи инсонлар сабаб қайта ҳаётга юзланди. Ажинияз номидаги Нукус давлат педагогика институтининг талабалари ҳам 1997 йилдан шу кунга қадар «Кердер маданияти»нинг йирик қалъалари Ҳайўан қалъа (Кердер), Куйик-қалъа, Тўк қалъа (Дарсан) ёдгорликларини ўрганиб келмоқда. Бу тарихий ёдгорликлардан VII – XI асрларга тааллуқли археологик буюмлар топилган. Мазкур топилмаларнинг барчаси Нукус шаҳридаги И.В.Савицкий номи Қорақалпоқ санъат музейига қўйилган. Айтиш пайтда музей 100 мингдан ортиқ экспонатга эга бўлиб, уларнинг сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Чунки тарихимизни ўрганишга бўлган қизиқиш жуда кучли. Ўзининг бебаҳо экспонатлари билан жаҳон сайёҳларини ўзига жалб этиб келаётган Қорақалпоқ санъат музейининг эса айтиш пайтда иккита янги биноси замонавий усулда қад ростлаб, фойдаланишга топширилиш арафасида. Хурматли Президентимиз И.Каримовнинг музей хотира китобига битилган: **«Қорақалпоқ халқи бундай такрорланмас ва ажойиб музейи билан ҳар қанча фахрланишга лойик»**, деган сўзлари доимо халқимизни руҳлантириб туради.

Айтиш жоизки, истиқлол йилларида маданий ва тарихий мерос объектлари муҳофазасини таъминлаш, ушбу йўналишда халқаро ҳамкорликни ривожлантириш масалалари мамлакатимиз сиёсатининг энг муҳим таркибий қисмларидан бирига айланди. Хусусан, 1998 йилда «Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида», 2001 йилда «Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида», 2009 йилда «Археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида»ги ва бошқа янги қонунлар қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси 1993 йили БМТнинг бутун инсониятга тегишли тарихий қадриятларни асраш йўналишида асосий ҳужжат саналувчи «Умумжаҳон маданий ва табиий меросини муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Конвенцияга (Париж, 1972 йил

23 ноябрь) қўшилди ва 1995 йил 22 декабрда мазкур Конвенция ратификация қилинди.

2015 йил 20 апрелда мазкур Конвенция талабларининг мамлакатимизда, жумладан Қорақалпоғистондаги ижроси масаласи Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг ташқи сиёсат масалалари Қўмитаси томонидан кўриб чиқилди.

Жаҳон тамаддуни бешикларидан бири бўлган мамлакатимизнинг ўтмишдаги бой маданий мероси юртдошларимизда миллий ўзликни англаш, ифтихор, юртга садоқат туйғуларини шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилиши шубҳасиздир.

Мухтасар қилиб айтганда, истиқлол берган имкониятлар олимларимиз кучига-куч, ғайратига-ғайрат қўшмоқда.

– Мустақиллик эълон қилинган кунни қандай эслайсиз?

– Табиатнинг гултожи саналган инсон ҳамиша озодлик ва ҳуррият ошиғидир. Чунки эркинлик инсонга ўзликни ва ўзини англаш имконини беради. Ўзликни англаган киши оламини англашга қодир. Шунинг учун ҳам кишилик тарихи турли даврларда Ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун курашнинг, шаклан турлича, моҳиятан ўхшаш бўлган ҳурриятга интилиш ҳодисаларини кўп кўрган...

Мустақиллик эълон қилинган 1991 йил 31 август куни барча ватандошларимиз катта ҳаяжон ичида қолганди. Чунки бу каби катта қувончни қарши олиш ҳам осон эмасди! Наҳотки?! Қулоқларимиз алдаётгани йўқми? Йўқ, бу рост эди! Буюк ҳақиқат олдида таъзим қилиб, бир-биримизни қутлаганмиз. Ота-боболаримизнинг, Ватан озодлиги йўлида жон фидо этган мард, жасур халқ фарзандларининг неча асрлик орзуси ушалганлигидан кўзларимга севинч ёшлари келганди ва кўкрагимни тўлдириб нафас олиб, шундай деганман: «Яшасин Истиқлол!»

– Мустамлакачилик давридаги ноҳақ жабр кўрган ватандошларнинг номларини абадийлаштириш бўйича мустақиллик йилларида қатор ишлар қилинди. Бу ҳақда нималар дея оласиз? Бирор мисол келтирсангиз.

– Тўғри, мустақилликка эришганимиздан сўнг Республикада тарихий адолатни қарор топтириш йўлида катта ишлар амалга оширилди. Мустабид тузум халқнинг миллий ўзлигини англашидан, уйғонишидан чўчирди. Шу боис буюк аجدодларимиз, азиз авлиё ва алломаларимизга тухмат тошлари отилди, уларни умуман ёруғликка чиқармади. Мустақиллик шарофати билан аجدодларимизнинг муборак номлари қайта тикланди, тарихий қадамжоларимиз обод қилинди.

2014 йилнинг май ойида Самарқанд шаҳрида ўтказилган «Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожигаги роли ва аҳамияти» мавзусида ўтказилган халқаро конференция халқимизнинг буюк даҳоларига бўлган юксак ҳурмати ва маънавий юксалиш, мустақкам тараққиёт сари ташлаган дадил қадамларидан бири бўлди, десак муболаға бўлмайди. Чунки биз шундай буюк аجدодлар авлоди эканлигимиздан дунё ҳамжамияти хабардор бўлди ва бундан тан ҳам олмоқда.

– Келажак авлод мустақилликнинг дастлабки даври ҳақида нималарни билиши керак, деб ўйлайсиз?

– Бор ҳақиқатни билиши керак. Биз доим кечаги кундан хулоса чиқариб, келажак учун катта режалар тузиб, бугунги кун меҳнат завқи ва изланишлар билан яшашимиз кераклигини замоннинг ўзи тақозо этмоқда. Юртбошимиз И.Каримов таъкидлаганларидек, «Тарихини унутган, ундан тўғри сабоқ чиқариб яшамайдиган халқ доимо йўлидан адашади. Тарихий хотирасиз келажак йўқ, деган гапнинг маъноси шунда. Шу нуқтаи назардан қараганда, яқин ўтмишимизда рўй берган воқеаларни

одамларнинг, айниқса, ёшларни эсига солиб туриш керак, деб ўйлайман».

Шундай экан тинчлик деб аталмиш улуғ неъматнинг кадрили билиб, катта қийинчиликлар билан кўлга киритилган мустақиллигимизни кўз қорачигидек асраш, она Ватанимизнинг гуллаб-яшнаши, тараққиёти йўлида хизмат қилиш ёшларимиз зиммасидаги олий фарзандлик бурчидир! Буюк аждодларнинг авлоди шак-шубҳасиз, буюк келажак қуришга кодир! Ана шу ҳақиқат ҳаётда уларга ҳамроҳ бўлса, марра бизники!

Кенгесбой Реймов тайёрлади.

Ўзбек қураши ва унинг доври

Норқули Турсунович Юсупов – 1954 йил Бухоро вилоятида туғилган. Қураш, самбо, дзюдо бўйича спорт устаси. Техника фанлари номзоди. Ҳозир Полвонлар миллий маркази раиси.

– Ўзбек миллий қураши тарихини баъзилар икки босқичга бўладилар: истиқлолгача ва ундан кейинги давр...

– Аслида бу икки даврни ўзаро таққослаш мумкин эмас. Чунки мустақилликка қадар полвонларимиз фақат қадимий қурашимиз билан шуғулланиб, халқаро майдонда эса самбо, дзюдо бўйича беллашарди. Бунга менинг ўзим ҳам яққол мисолман: самбо ва дзюдо бўйича халқаро тоифадаги спорт устасиман. Боиси шунга мажбур эдик. Бизни ҳеч ким ўзбек миллий қураши бўйича чемпион демас эди. Уч ярим минг йил давомида миллий қурашимиз тўйлардаги олиш – қураш мусобақаларидан бир қадам ҳатлаб чиқа олган эмас.

Умуман, ўзбек миллий қураши бугун ёки кеча пайдо бўлгани йўқ. Унинг тарихий илдизлари узоқ даврларга бориб тақалади. Манбаларда айтилишича, қураш уч минг

йилдан кўпроқ анъаналарга эга. Юртимиз худудидан кураш тушаётган икки полвоннинг деворий сурати ҳамда икки курашчи тасвири бор сопол идиш топилган. Алпомиш, Алп Эр Тўнга, Пахлавон Маҳмуд каби баҳодирлар эл-юрти орномуси учун майдонга тушгани боис афсонага айлангани ҳам ҳақиқат.

Биз оилада беш ака-укамиз. Ҳаммамиз курашчи-полвонлармиз. Бундан 25 йил мукаддам халқимизнинг асрий орзуси – мустақиллик эълон қилинганида ҳам хаёлимизга келган энг биринчи нарса – курашни халқаро майдонга олиб чиқиш, ривожлантириш масаласи бўлди. Бунини узоқ йиллар орзу қилган бўлсак-да, собиқ тузум даврида уни амалга ошириш амри маҳол эди. Истиклол бизга ана шундай имкониятни берди. 1991 йилнинг биринчи сентябрида мустақиллик эълон қилинган бўлса, 17 сентябрь кунини спорт нашрлари орқали кураш коидалари эълон қилинди. Бир сўз билан айтганда, кураш мустақиллик билан бирга қайта туғилди.

Уч ярим аср давомида юртимиз худудидан ташқарига чиқмаган ўзбек кураши мустақилликнинг илк йиллариданоқ Президентимиз ташаббуси ҳамда саъй-ҳаракатлари натижасида жаҳон майдонига чиқди. Кўп асрлик тарихга эга миллий курашимиз бўйича қитъа ва жаҳон чемпионатлари, турли нуфузли мусобақалар ўтказила бошланди. Кураш ҳалол спорт тури сифатида тан олинди. Бу ўзбек халқининг энг катта саодати, бахти, ифтихори. Бу кунлар кўпчиликка армон бўлиб қолди. Оддий бир ўйин деб қаралган кураш бугун жаҳонни забт этаётганига одамнинг ишонгиси келмайди. Бунини ҳақиқатга айланган афсона, десак ҳам бўлади.

– Кураш Осиё ўйинлари дастуридан ўрин олгани унинг халқаро майдонларни забт этаётганидан дарак беради. Шундай эмасми?

– Ҳа, шундай. Бугун миллий спортимиз нафақат Осиё, балки жаҳонда ҳам ўз нуфузига эга. Кураш халқаро

ассоциациясининг Африкадан тортиб Америкагача, кўхна китъадан то Австралиягача бўлган давлатларида федерациялари ишлаб турибди. Миллий курашимизнинг аёллар ва ўсмирлар ўртасида ҳам оммалашаётгани уни Олимпия ўйинлари сафидан ўрин олишига ҳам имкон яратади. Бу муваффақиятлар ҳар биримизни ғурурлантиради. Айниқса, гиламга чиқиб келаётган полвонларнинг бир-бирларига таъзим қилишлари, баҳс тугаганидан сўнг, қўл сиқишиб қўйишлари дунё халқларининг ўзбекона кадриятларга бўлган ҳурматидан далолат беради. Ўзбекча сўзларни бурро-бурро айтаётган хорижлик ҳакамларнинг овозлари қулоғимизга ёқимли эшитилишининг сабаби ҳам аслида миллий анъаналаримизнинг кадр топганидан далолатдир. Миллий курашимиз бизни ана шундай хис-туйғуларга ошно қилгани учун ҳам кадрлидир.

– Сўнгги йилларда юртимизда ёши улуғ инсонларга эҳтиром кўрсатиш, кадрлаш ўзига хос анъанага айланган. Полвонлар миллий маркази бу борада қандай ишларни амалга оширмакда?

– Бизнинг ташкилотимиз яқин пайтларгача Полвонлар миллий энциклопедияси жамияти, деб аталар эди. Яъни, полвонлар ҳақидаги маълумотларни топиш, тўплаш ва нашр этиш ташкилотимизнинг асосий мақсади этиб белгиланганди. Бу борада кўплаб лойиҳаларни амалга оширдик. Бугун ҳар бир вилоят бўйича полвонлар энциклопедияси мавжуд. Уларнинг ҳар бирида 10 мингдан ортиқ полвонлар ҳақидаги маълумотлар ўрин олган. – **Бундай энциклопедиядан мақсад нима?** Мақсад – полвонман деб гиламга чиққан, ор талашган барча инсонларнинг номини абадийлаштириш, айти пайтда кексайиб қолган полвонлар ҳолидан хабар олиш, уларга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиш. Ахир юртимизда ёши улуғ, бир неча юз йиллик сулолага эга полвонларимиз жуда кўп. Уларнинг исмини кимдир эслайди, кимдир эса йўқ. Мустабид тузум даврида бугунгидек эркинлик йўқ, полвонлар ҳақида маълумот

тўплашга ҳам йўл берилмас эди. Шунинг учун ҳам улар ҳақида ҳеч қандай маълумот мавжуд эмасди. Масала, сиз қишлоғингизнинг ўтмишдаги энг яхши полвони ҳақида нималар биласиз? Кимдандир бирон маълумот эшитган бўлишингиз мумкин, лекин у эришган ғалабалар ҳақида батафсилроқ биласизми? Ҳамма гап ана шунда. Биз полвонларни ўрганиш учун бир қатор ташкилотлар билан ҳамкорликда таълим муассасаларида, маҳаллаларда «Сиз полвонингизни биласизми?» мавзусида иншолар танловини ўтказдик. Шу йўл орқали биз билмаган қанчадан-қанча полвонлар ҳақида маълумотлар тўпланди. Шундан сўнг уларни бирма-бир ўргандик, ҳам ҳаёт бўлган полвонларнинг ўзлари билан суҳбатлашдик, совғалар бердик.

Бир сафар Фарғонада ёши улуг полвонларни тақдирлаш учун бордик. Чекка қишлоқлардан бирида истиқомат қилаётган 91 ёшли бир полвон бор экан. Уни олиб келиш учун юборган вақимиз полвонга «Тошкентдан сизни йўқлаб келишибди, совға бермоқчи», деса ҳеч ишонмабди. У ўша кунги тадбирда сўз олиб, кўзларида ёш билан: «Бу кунлар келишини, полвонлар ҳам эъзоз топишини бир умр кутдим. Истиқлол бўлмаганда, аниқки, бу орзуим армонга айланган бўларди», дегани ҳамон кулоғимда.

– **Фахрий полвон сифатида ёш полвонларга, умуман навқирон авлодга нима деган бўлардингиз?**

– Бугунги дориломон, осойишта ва фаровон кунларнинг кадрига етинг. Мустабид тузум даврида не-не полвонларимиз калбида «Кураш бўйича ҳам мусобақа бўлса қанийди!», деган армон билан ўтиб кетди. Ана шу кунларни асраб-авайлаш, спортда янада юқори марраларни забт этиш ёшларнинг асосий вазифаси, бурчидир. Насиб этса, кураш Олимпиада ўйинлари сафига кирганини кўриш ҳаммамизга насиб этсин!

Аҳмад Юсупов тайёрлади.

Ифтихор

Ольга Петровна Кобзева – 1975 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Ҳозирда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети «Ўзбекистон тарихи» кафедраси профессори, тарих фанлари доктори.

– Адашмасак, 1991 йили сиз – мактаб ўқувчиси бўлгансиз. Демак, мустақиллик эълон қилинган вақт ўсмирлик даврингизга тўғри келар экан. Ўсмир сифатида ўша тарихий онларда хаёлингизга нима келди?

– 1991 йил августининг иккинчи ярмини яхши эслайман. Ўша вақтда Тошкент шаҳрининг 93-сонли ўрта умумтаълим мактабининг (кейинчалик мактаб ўрнида Санъат институти, ҳозирда Миллий рассомлик ва дизайн институтининг мухташам биноси қад ростлади) 10-синфига ўтган ва янги ўқув йилига тайёргарлик кўраётган эдим.

Оиламиз аъзолари марказий ва маҳаллий газеталардан Москвада ФХДҚ (ГКЧП) томонидан давлат тўнтаришига уриниши ҳақидаги хабарни билди. Бунинг бари тўсатдан рўй берди. Ҳаммамиз ҳукуратимиз нима дейишини интиқлик билан кутардик.

Президентимиз И.Каримовнинг Ҳиндистонга давлат ташрифини тўхтатиб, Республика аҳолисига қилган мурожаати халқни тинчлантирди ва масалага ойдинлик киритди. Воқеалар ривожини ушбу қарорнинг қанчалик тўғри эканлигини кўрсатди.

31 августда эса давлат мустақиллиги эълон қилинди.

Ҳозир ортга назар солиб қарасам, Президент И.Каримов республикада тинчлик ва барқарорликни сақлашга, унинг яхлитлигини асрашга ҳамда вазият таранглашишига, ижтимоий портлаш ва миллатлараро тўқнашувларга йўл қўймасликка ҳар қанақасига ҳаракат қилган экан. Бу ўша йиллар шароитида ўта оғир вазифа экани бугун барчага аён ҳақиқат.

Ўша йили Россия ва Болтикбўйи мамлакатларида содир бўлган воқеалар ёдга олинса, колаверса, бугун ҳам назар солинса Ўзбекистон ҳақиқатан ҳам тинчлик майдонига айланиб қолди. Шу ўринда таъкидлаш жоизки биз мухтарам Юртбошимизнинг узокни кўра оладиган халкчил сиёсати туфайлигина бу буюк бахтга эришдик.

– 30 ёки 50-йиллардаги қатағонлар, уруш қирмаган хонадоннинг ўзи йўқ. Бу борада ҳар бир оиланинг ўз тарихи бор...

– Афсуски, шундай. Ҳар бир оилада, ҳар бир калбда мудҳиш ва оғир даврнинг излари бор.

Менинг катта бувам – Григорий Никифорович Мельник – Хитой Шарқий темир йўлини (ХШТЙ) қурган ва узок йиллар ХШТЙ бекатларидан бирининг (Имянь-по) бошлиғи вазифасида фаолият юритган муҳандис-йўлсоз эди. У 1937 йили оиласи билан Иттифокқа қайтганидан кейин ноҳақ айбланиб, «халқ душмани» сифатида қатағон қилинган ва Ашхобод атрофидаги сиёсий маҳбуслар лагерида вафот этган.

Бувим Александра Григорьевна Мельник – 1916 йилда туғилган, Сталинга қарши чиқиш қилгани учун 58-модда билан айбдор деб топилиб, Колимдаги лагерга 10 йилга сургун қилинган. Қочишга уринганлиги учун яна 5 йил кўшиб берилган. Жазо муддатини Магадан атрофидаги Сеймчан қишлоғида ўтаган. Унинг икки укаси Владимир ва Иван – «халқ душмани» фарзандлари деган шармандали тамға билан урушга кетишган. Улардан бири 1942 йил ноябрида Сталинградда, иккинчиси Курскда вафот этди.

Мустақиллик йилларида биз учун муқаддас бўлган оила аъзоларим номлари оқланди. Шахсан Биринчи Президент Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг ташаббуслари билан нашр қилинган кўп жилдли «Хотира» китобига Владимир Григорьевич Мельник ва Иван Григорьевич Мельник номлари муҳрлаб кўйилди...

– **Мустақиллик йилларида таълим тизими тамомила ўзгарди. Бу ҳаётигизга қай даражада таъсир қилди?**

– Аввало, таъкидлаш жоизки, мустақиллик кенг имкониятлар яратиб берди: хорижга илмий стажировка, малака ошириш, хорижий адабиётлар ва манбалар билан ишлаш, ҳамкасблар билан фикр алмашиш каби.

1993 йили Тошкент давлат университети (ҳозирги Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети) тарих факультетига ўқишга кирдим. Университетни аъло баҳолар билан битирдим. Бу йилларда кафедра ўқитувчисидан профессор вазифасини бажарувчиси лавозимигача кўтарилдим, тарих фанлари доктори, қатор монография ва ўқув қўлланмалар муаллифи бўлдим. Давлат гранти ҳисобидан икки бор – Буюк Британия ва Хитой Халқ Республикасида малака оширдим. Давлат ва университет раҳбарияти хизматда ўсишимга барча имкониятларни яратиб берди.

2018 йили Марказий Осиё фани ва университет таълимнинг йўлбошчиси ҳисобланадиган кадрдон университетимга 100 йил тўлади. Бугун Миллий университет тарихига назар солсам, олийгоҳ ҳаётидаги кўплаб ижобий ўзгаришларнинг айнан мустақиллик йилларида содир бўлганининг гувоҳи бўламан. Ҳа, бугун тубдан таъмирланган ўқув корпусларига, шинам талабалар уйларига, янгиланган техник асбоблар мавжуд лаборатория ва лекция хоналарига, янги адабиётлар билан бойиган кутубхоналарга эгамиз.

Жасур Тоғаев тайёрлади.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
Мустақиллик кадри	6
Тошкентлик Маргарита	17
Шукрона	23
Имзо қўймадим.....	28
Хуррият орзуси	33
Ўзбекистон – менинг Ватаним!	41
Истиклол шарофати	48
Халқимиз саломатлиги йўлида	54
Сулولا давомчиси	57
Маданий мерос – бойлигимиз	66
Ўзбек кураши ва унинг довуғи	71
Ифтихор	75

ТАРИХИЙ ХОТИРА ВА МУСТАҚИЛЛИК

Тошкент – «Fan va texnologiya» – 2016

Мухаррир: Ф.Исмоилова
Тех. муҳаррир: М.Холмухаммедов
Мусаввир: Д.Азизов
Мусахҳиҳа: М.Умирова, Н.Ҳасанова
Компьютерда
саҳифаловчи: Н.Рахматуллаева

Е-mail: tipografiyacent@mail.ru Тел: 245-57-63, 245-61-61.
Нашр.лиц. АЛ№149, 14.08.09. Босишга рухсат этилди: 25.10.2016.
Бичими 60x84 ¹/₁₆. «Times Uz» гарнитураси. Офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 4,75. Нашр босма табоғи 5,0.
Тиражи 200. Буюртма №206.

**«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100066, Toshkent shahri, Olmazor kўchasi, 171-uy.**